

D'Schreifweis vun der Lëtzebuerger Sprooch

Propositoun vum Conseil fir d'Lëtzebuerger Sprooch (Conseil permanent de la Langue luxembourgeoise – CPLL) vum 19. Oktober 2018

Aleedung: D'Geschicht vun der Lëtzebuerger Schreifweis

Lëtzebuergesch gëtt scho laang Zäit an der Géigend ëm den haitege Grand-Duché geschwat. Mee eréischt ewéi sech déi international Positioun vu Lëtzebuerg am 19. Joerhonnert consolidéiert hat, gouf ugefaangen, sech méi konkret mat der Sproochesituatioun zu Lëtzebuerg auseernaneresetzen.

Éischt Versich, fir eng Schreifweis festzeleeën an eng Bestandsopnam vun der Alldagssprooch ze maachen, gouf et an der Mëtt vum 19. Joerhonnert am Kontext vun der Literatur. Et ware Schrëftsteller, déi gezwonge waren, sech Gedanken iwwert eng Schreifweis ze maachen, wann se op Lëtzebuergesch schreiwe wollten. Dofir hunn d'Auteuren dacks am Vir- oder Nowuert vun hirem Wierk hir eege Schreifweis erkläert, fir dem Lieser d'Texter esou méi einfach zougänglech ze maachen.

Déi eenzel Auteuren haten dobäi allerdéngs ganz verschidden Usätz, déi nach laang fir Diskussiounen gesuergt hunn. Dat Eenzegt, wou se sech alleguerten eens waren, war, datt Lëtzebuergesch en däitschen Dialekt wär. Den Antoine Meyer, deen am Virwuert vu sengem 1829 publizéierte Wierk *E' Schrek ob de' Lezeburger Parnassus* e puer vu sengen orthographesche Reegelen erkläert, schwätzt vun *onzem Dialekt*. Säin Haaptgrondsaz steet am 4. Artikel:

„4° Ech hu' mech, iverhaabt, a' menger Manéer ze orthographiéieren, noh dese' Grondsatz geriicht:

1. Ech schreive' mat den Zeeche' vun den Toenn dé mein Oher fillt;
2. Ech haale' mech sò vill als meglech oien der Orthographie vun den höhdeitschen Mondaarten;
3. An den transforméerte' Wiirder sichen ech, wo meglech d'Zeeche' vu'm Grondtön beizebehaalen; sò schreiven ech *Toenn*, well et vun *Ton* koemt;
4. Ech hoielen doiebel oder eenzeg Bustaave' fir d'*Laengt* oder d'*Kiirzt* vun den Toenn ze bezeechnen;
5. De Gebrauch vum Apostrof tret als Zeechen vun de' Bustaaven an dé, fir d'Oher ze befriedegen, musse' wegfaalen. Den *n*, z. B., am Enn vun de Wiirder, faellt bei enger Konsonant, dé drob folgt, aus; de' Konsonant muss over keen *d*, *t* oder *z* sen.“

1854 huet den Antoine Meyer seng Iwwerleeungen zu der lëtzebuergescher Orthographie am Wierk *Règelbüchelchen vum Lezeburger Orthoegraf* erausbruecht.

Den Edmond de la Fontaine, genannt Dicks, schwätzt am Nowuert vum éischten Theaterstéck op Lëtzebuergesch, *De Scholtscheîn*, vun *onst Deitsch* a publizéiert 1855 e Buch mam Titel *Versuch über die Orthographie der luxemburger deutschen Mundart*, an deem hien deen heiten Haaptgrondsaz virschreift:

„Die Schriftsprache gibt überhaupt nur das Wort, nicht aber seine Bedeutung wieder, d.h., mittels der Schrift werden vor allem Laute, nicht Begriffe unterschieden. Hieraus fließt nun das oberste Gesetz der Orthographie:

Das Wort soll geschrieben werden wie es ausgesprochen wird.“

Am näämlechte Joer koum mam Peter Klein senger Etude *Die Sprache der Luxemburger* den éischte Versuch vun enger sproochhistorescher Anuerdning vum Lëtzebuergeschen eraus, an där hien enger lëtzebuergescher Schrëftsprooch allerdéngs keng grouss Zukunft prophezeit. Och dësen Auteur verankert d'Lëtzebuergesch ganz däitlech am däitschen Dialektspektrum.

E puer Joer virdu war 1848 mam Jean-François Gangler sengem *Lexicon der Luxemburger Umgangssprache* deen éischten Dictionnaire vum Lëtzebuergeschen erauskomm, an deem d'Wierder op Däitsch an op Franséisch iwwersat waren. Dëst huet op déi villsproocheg Situatioun zu Lëtzebuerg higewisen, déi sech doduerch charakteriséiert hat, datt wirtschaftlech d'Bezéiunge mat Däitschland an dem Däitschen am wichtigste waren, d'Bildungselitte sech dem Franséischen an der franséischer Kultur zougewannt hunn, an am Alldag Lëtzebuergesch geschwat gouf. Dës enk Relatioun mat den Nopeschlänner haten natierlech en Afloss op d'Sproochentwécklung, an et dāerf een dobäi net vergiessen, datt Lëtzebuergesch net nëmme vun Däitschland a Frankräich beaflosst gëtt, mee och vun der Belsch. No der belscher Revolutioun 1830, där Lëtzebuerg sech ugeschloss hat, stoung Lëtzebuerg eng Rei Joren ënnert belscher Verwaltung, ier 1838 d'Land an zwee gedeelt gouf: déi belsch Province du Luxembourg an den haitege Grand-Duché, dee viru bis 1890 dem hollännesche Kinnek ënnerstoung. Eng ganz Partie Wierder vun der Lëtzebuenger Sprooch sinn net, oder wéinstens net an där Bedeutung, wéi mir se gebrauchen, aus Frankräich oder Däitschland, mee aus der Belsch: Klensch, Tirett, Torschong, béselen, blénken, Tapis plain.

Wa Lëtzebuergesch am 19. Joerhonnert an der Literatur lues a lues seng Nisch fonnt huet, sou huet den offizielle Gebrauch vum Lëtzebuergeschen awer op sech waarde gelooss. Un e schrëftleche Gebrauch war guer net ze denken, an an allen offiziellen Instanzen ass Franséisch geschwat ginn. Wann emol eng Kéier een et anescht gemaach huet, war fir vill Opmierksamkeet an der Bevëlkerung gesuergt. Schon 1848 hat den Deputéierte Karl-Mathias André an der *Ständerversammlung* zu Ettelbréck op *Luxemburger Deutsch* geschwat, wouop den Deputéierten Norbert Metz him och esou geäntwert huet. D'Zeitungen hunn dëst Evenement mat grousem Interessi opgeholl an doriwwer geschriwwen, ewéi am Luxemburger Wort am Extrablatt zur Nummer 12 vum 1. Mee 1848:

„N. Metz nahm das Wort; er begann: 'Ich werde mich auch des Luxemburgischen bedienen, denn ich bin auch der Ansicht, dass die Stände sowohl als auch das Publikum alles genau verstehen sollen.' Daraus ergibt sich, dass man nicht alles versteht, wenn französisch gesprochen wird. Warum bannt man also die französische Sprache nicht?“¹

Dës Interventioun blouf awer ouni Suiten, a gewéinlech gëtt dem Caspar (oder Gaspar) Matthias Spoo seng bekannten Interventioun an der Chamber vum 9. Dezember 1896 ernimmt, wann d'Gespréich op d'Originne vum offizielle Gebrauch vum Lëtzebuergesche kënnt.

1 Zitiert aus: Germaine Goetzinger. Luxemburgisch als Literatursprache. Katalog zur Ausstellung: Lëtzebuergesch „eng Ried, déi vun allen am meeschten ëm ons kléngt“. Centre national de littérature 2000.

Aus deem Artikel kënnt och d'Informatioun, datt de Spoo verbuede krut, „de se servir de l'idiome du pays dans nos débats publics“

Dës Ried ass vu muncher engem als Lueflidd op d'Lëtzebuergesch duergestallt ginn, woubäi hie selwer dat net esou gesinn huet: „Ons Sprooch ass déi däitsch!“, sot den C. M. Spoo an der Chamber. Hien huet drop gehalen, datt en Däitsch geschwat hat, also *Lëtzebuurger Däitsch*, an dat och als Protest géint d'Franséisch an der Chamber, op dat d'Deputéiert gehalen hunn, mee dat an der Bevëlkerung déi wéinegst konnte verstoen. D'Deputéierte ware bis nom Éischte Weltkrich just Männer, déi am sougenannten *Zensus-Wahlrecht* konnte genuch Sue bezuelen, fir d'äerfe wielen ze goen.

De Spoo huet sech och dorop beruff, datt Franséisch an Däitsch zënter 1843 als Sprooche vum Land an der Constitutioun definéiert waren an datt hien dofir kee Feeler géif maachen, wann hie *Luxemburger Deutsch*, also Däitsch géif schwätzen. Nawell krut de Spoo an der Chamber verbueden „de se servir de l'idiome du pays dans nos débats publics“.

D'Reflexioun iwwert déi Dräisproochegkeet an d'Zesummeffléisse vu verschiddene Kulturen zu Lëtzebuerg hu bewierkt, datt de lëtzebuergesche Journalist an Auteur Batty Weber an der Dageszeitung *Münchener Neueste Nachrichten* am Joer 1909 an engem Artikel de Begrëff vun der *Mischkultur* geschafen huet. Hie postuléiert, datt Lëtzebuerg duerch déi historesch Verbindunge mat den Nopeschlänner esouwuel däitsch wéi franséisch Kultur- a Sproochelementer iwwerholl an zu engem *lëtzebuergeschen Unicum* vermëscht huet. Lëtzebuerg wier weder Däitschland nach Frankräich, mee vu béiden e bëssen. De Batty Weber huet ëmmer erëm den eegestännege Charakter vun der Lëtzebuurger Sprooch ënnerstrach, déi d'Verbonnenheet mam Land an der Bevëlkerung illustréiert.

Schonns de Michel Rodange hat déi verschidde Manéiere vum Lëtzebuergeschschwätze literaresch valoriséiert. Am Géigesaz zu Michel Lentz an Dicks war hien net *stiets*, kee Stater, hien hat op ville Plazen am Land geschafft a gewonnen, an en hat d'Land an d'Leit mat hire Sproochgewunnechte kenne geléiert. Am *Renert* krut all Déierefigur hir eege Fassong ze schwätzen an de Mond geluecht. De René Engelmann vu Veianen, Schrëftsteller, Sproochwëssenschaftler a Professor, huet 1910 de Constat gemaach, datt et an der Bevëlkerung *Lokalmundarten* gëtt. Hie féiert de wichtege Begrëff vun der sougenannter lëtzebuergescher *Koinè* an, d. h. vun der *allgemein luxemburgischen Umgangssprache*, déi senger Meenung no an der Mëtt vum Land a soziodemographesch vun enger breeder Mëttelschicht geschwat gouf.

Wéi 1912 Lëtzebuergesch als Fach an der Schoul ageféiert gouf, krut den deemolegen Unterrichtsminister Nicolas Welter den Opdrag, e lëtzebuergesch Schoulbuch auszeschaffen, dat 1914 ënnert dem Titel *Das Luxemburgische und sein Schrifttum* erauskoum. D'Orthographiesreegelen, op deenen d'Buch baséiert an déi hannen am Buch op dräi an enger hallwer Säit beschriwwen sinn, waren duerch d'Zesummenaarbecht vum Nic Welter mam René Engelmann entstanen. Méi genee gëtt déi lëtzebuergesch Schreifweis am Artikel *Vorschläge zur Regelung der luxemburgischen Rechtschreibung* vum René Engelmann behandelt. D'Basis fir dës Orthographie beschreift den Engelmann esou:

„Was wir brauchen, ist eine Reihe von allgemeinen Direktiven, [...] ohne für jeden einzelnen Fall eine Regel aufzustellen: ein klares, einfaches System, das der Dialektschriftsteller sich leicht einprägen und ohne beständiges Nachschlagen und Konsultieren ausführen kann, das aber auch dem Leser ein übersichtliches und dabei dem Auge gefälliges Schreibbild bietet.“

Duerch d'Publizéiere vu Schoulbicher an och anere Wierker gouf dës standardiséiert Rechtschreiwung verbreet, och wann d'Beherrsche vun der Orthographie keen direkt Léierzil war. Déi Welter-Engelmann-Schreifweis gouf ni officialiséiert, mee si war d'Norm bis zum Enn vum Zweete Weltkrich.

1924 koom et zur Grënnung vun der *Société luxembourgeoise d'études linguistiques et dialectologiques*, déi 1935 zur *Section de linguistique, de folklore et de toponymie* vum *Institut Grand-Ducal* gouf. Och wann d'Virleefer vun der *Section historique* vum *Institut Grand-Ducal* sech am 19. Joerhonnert ëmmer erëm e bëssche mam Lëtzebuergeschen ausernanergesat haten, war déi nei *Section linguistique* déi éischt Gesellschaft, déi sech systematesch op engem wëssenschaftlechen Niveau mat der Lëtzebuenger Sprooch beschäftegt huet. Déi Viraarbecht konnt awer eréischt no dem Zweete Weltkrich zu Enn bruecht ginn.

Wa bis den Zweete Weltkrich den offizielle Statut vum Lëtzebuergesche kee groussen Thema war, sou huet dat sech wéinst dem nazidäitschen Okkupant grondsätzlech geännert. Bei enger Vollekszielung sollten d'Leit hir *Staatsangehörigkeit, Muttersprache a Volkszugehörigkeit* uginn. De Froebou huet explizéiert, datt Lëtzebuergesch als Äntwert net erlaabt wier, well et jo als däitschen Dialekt an net als Sprooch gegollt huet:

„In der Regel besitzt jeder Mensch nur eine Muttersprache, in welcher er denkt und deren er sich in seiner Familie und im häuslichen Verkehr am liebsten bedient, z. B. deutsch, italienisch, französisch, polnisch. [...] Dialekte (Mundarten), z. B. luxemburgisch, plattdeutsch, gelten nicht als Muttersprache.“

Obwuel jo net nëmme Lëtzebuergesch eleng ausgeschloss gouf, war d'Zil ganz kloer: Et sollt mat *däitsch* geäntwert an domat d'Annexioun an d'Däitscht Räich motivéiert ginn. Mat grousser Majoritéit hunn d'Lëtzebuenger mat *lëtzebuergesch* geäntwert, wouropshin den nazidäitschen Okkupant den Zensus annulléiert huet.

D'Okkupatioun hat e bleiwenden Androck hannerlooss, an nom Zweete Weltkrich gouf probéiert, fir däitsch lexikalesch Elementer aus der Lëtzebuenger Sprooch erauszehuelen. Per *Arrêté ministériel* gouf de 5. Juni 1946 déi *Ofiziël lezebuurjer ortografi* ageféiert, déi sougenannt Margue-Feltes-Orthographie, déi éischt *offiziell* Orthographie vum Lëtzebuergeschen. Am Géigesaz zu de viregte Schreifweise war d'*lezebuurjer ortografi* vun hirem Konzept hier konsequent phoneetesch ausgeluecht, a Substantive goufen net méi ewéi am Däitsche groussgeschriwwen: „*Et get net derno gekukt, vou e vuurt hiirkennt, ooder vei et an ènger aanerer shprooch geshrive get. Et get nemen derno gekukt, vei et am lezebuurjeshe geshvaat get.*“ Déi Schreifweis hat awer keng Chance, sech duerchzesetzen, well se ze vill mat de Gewunnechte vun de Lëtzebuenger gebrach huet.

Lëtzebuergesch hat sech deemools nach net genuch als Schrëftsprooch etabléiert, fir d'Funktione vun enger Amtssprooch ze iwwerhuelen. Well nom Krich Däitsch als administrativ Sprooch *lingua non grata* war, sinn d'Funktione an de Prestige vum Franséischen nach emol staark gewuess. Koumen d'Gesetzer virum Krich op Franséisch zesumme mat enger däitscher Iwwersetzung am Memorial eraus, goufen se elo just nach op Franséisch publizéiert. Dat huet net derzou bäigedroen, datt déi Texter bei de Leit gutt verstane gi sinn.

Nom Zweete Weltkrich huet et net laang gedauert, bis sech d'Efforte ronderëm d'Lëtzebuergesch nees geheeft hunn. 1947 huet d'*Section linguistique* vum *Institut Grand-Ducal* erëm hir Fonctiounen opgeholl; si huet déi nei gegrënnte *Wörterbuchkommission* ënnerstëtzt, déi en Dictionnaire vum Lëtzebuergesche sollt ausschaffen. 1950 koom den éischte Fascicule eraus, mee et sollt bis 1977 daueren, ier deen Dictionnaire ganz a véier Bänn plus e Bäisazband publizéiert gouf. 1975 gouf eng nei offiziell Orthographie mat engem ministeriellen *Arrêté* festgeluecht, déi sech un där inspiréiert huet, déi de Robert Bruch zesumme mat anere fir d'Luxemburger Wörterbuch entwéckelt hat. 1999 koom et mat engem *Règlement grand-ducal* zu klengen Ännerunge vun deene Reegelen.

Den Interessi um Lëtzebuergesch am breede Public ass nom Zweete Weltkrich allerdéngs erofgaangen. 1952 forméiert sech de Veräin *Eis Sprooch*, fir deem entgéintzewierken. Mee et ass méi schwierig gewiescht ewéi gemengt. Nach ugangs der 70er Jore gouf et praktesch keng Annoncen an den Zeitungen op Lëtzebuergesch, praktesch kee Club huet eng Affiche op Lëtzebuergesch gemaach, et goufen net vill Publikatiounen an eiser Sprooch, an et si keng Sproochecoursë gehale ginn. Dat sollt an de 70er Joren anescht ginn. 1971 fanne sech fréier Membere vun *Eis Sprooch* zesummen, fir d'*Actioun Lëtzebuergesch* ze grënnen. Duerch hiren Impuls huet d'Situatioun sech lues a lues geännert. D'*Actioun Lëtzebuergesch* huet Publikatiounen iwwert e gudden a richtege mëndlechen a schrëftlechen Ausdrock am Lëtzebuergesch realiséiert. Si hat domadder e groussen Undeel um Verdéngscht, datt Lëtzebuergesch als Nationalsprooch an als administrativ Sprooch vum Land am Sproochegesetz vun 1984 definéiert gouf.

Mat deem Gesetz vum 24. Februar 1984 ass Lëtzebuergesch offiziell als Sprooch unerkannt a gläichzäitig déi geliefte Méisproochegkeet gesetzlech verankert ginn. D'Formuléierung vum Gesetz weist d'Limitt vum deemolege Konsens: Et gëtt net vun offizielle Sprooch geschwat an um Franséischen als eenzeg Gesetzessprooch gëtt festgehalten. Mee Lëtzebuergesch ass als Sprooch bezeechent ginn, gradesou wéi Däitsch a Franséisch.

Lëtzebuergesch ass zanterhier als Kommunikatiounssprooch ëmmer méi wichteg ginn am Land mat senger héijer Populatioun vun Ausländer mat de verschiddensten Originen. D'Debatten an der Chamber si méi a méi, an zanter den 90er Jore quasi ouni Ausnam, op Lëtzebuergesch gefouert a publizéiert ginn, an och an der Kierch goufen déi liturgesch a bibleesch Texter a Lëtzebuergesch Iwwersetzung gelies.

Ëmmer méi Leit wëllen déi Lëtzebuergesch Nationalitéit unhuelen; zanter 2008 brauche si net méi hir al Nationalitéit opzeginn, mee si mussen Lëtzebuergesch kënnen; dofir léieren ëmmer méi Leit eis Sprooch. Am Hierscht 2017 ware knapp 7500 erwuesse Schüler an de Coursë vum Ministère, deene vun der Formation des Adultes an deene vum INL, dem *Institut national des langues*, ageschriwwen; do dernieft ginn et och nach Coursë vu privaten Instituter an Associatiounen.

Den Ament gëtt et zu Lëtzebuerg zwou Instanzen, déi sech geziilt mat der Lëtzebuergesch Sprooch beschäftegen.

De Conseil permanent de la langue luxembourgeoise (CPLL) gouf 1998 duerch e ministeriellt Reglement gegrënnt. De CPLL huet domat déi sougenannt *Dictionnaireskommissioun* vun 1992 (Commission du Dictionnaire et de l'Orthographe de la langue luxembourgeoise) ersat. 1999 gouf déi gesetzlech Basis vum CPLL an engem groussherzogleche Reglement an 2004 am Gesetz iwwert d'Kulturinstituter festgehalten.

De CPLL krut als Optrag, d'Lëtzebuergesch Sprooch ze erfuerschen, ze beschreiwen an se ze verbreedden. De CPLL ass och zoustänneg fir d'Koordinatioun vun den Aarbechten, déi mam Ausschaffe vun de lëtzebuergesch Dictionnairen ze dinn hunn. De Conseil besteet aus maximal eelef Memberen, déi berufflech mat der Lëtzebuergesch Sprooch ze dinn hunn, an duerch en *Arrêté grand-ducal* fir e Mandat vun dräi Joer genannt ginn. Hiert Mandat ass erneierbar.

De Lëtzebuergesch Online Dictionnaire (LOD) huet seng Originne beim *Dictionnaire pratique de la langue luxembourgeoise*, un deem zanter dem Joer 2000 geschriwwen gëtt. 2003 koumen déi éischt *Articles dictionnaires*. Den zoustänneg Grupp huet ënnert der Tutelle vum Kulturministère geschafft, ënnerstëtzt vum Educatiounsministère. 2007 krut en den

Numm *Lëtzebuenger Online Dictionnaire* (LOD), an déi ausgeschafften Artikele sinn op den Internetsite www.lod.lu komm.

No an no huet den LOD nach aner Servicer ugebueden, wéi z. B. Korrekturen an Iwwersetzung fir d'Administratiounen, Äntwerten op Froe vu Benotzer per Mail, per SMS an och um Telefon a fënnef Sproochen. 2013 sinn d'Reegele vun der Lëtzebuenger Sprooch op ortho.lod.lu online gesat ginn. 2017 bitt de Site [http://med.lod.lu/](http://med.lod.lu) medezinesch Fachausdréck un, op Lëtzebuergesch, Däitsch, Franséisch, Portugisesch an Englesch.

D'Reegelen iwwert d'Orthographie vun der Lëtzebuenger Sprooch vun haut baséieren op zwee offiziellen Texter:

- Arrêté ministériel du 10 octobre 1975 portant réforme du système officiel d'orthographe luxembourgeoise
- Règlement grand-ducal du 30 juillet 1999 portant réforme du système officiel d'orthographe luxembourgeoise

Nodeems verschidde Virschléi, fir dorausser een Text ze maachen, keng allgemeng Zoustëmmung fonnt haten, huet den Educatiounsminister 2016 den Optrag un en Expert ginn, fir am Kader vum SCRIPT (Service de Coordination de la Recherche et de l'Innovation pédagogiques et technologiques) en Texte coordonné vun deenen zwee offiziellen Texter auszeschaffen an eventuell Inkohärenzen a Widderspréck ze identifizéieren. Deen Text coordonné ass am Fréijoer 2017 dem CPLL virgeluecht ginn.

Parallel dozou huet en Aarbechtsgrupp, deen op Initiativ vum LOD entstanen war, zu enger Partie Kapitele Proposen ausgeschafft, fir *Lächer* am Reegelwierk ze stoppen. Déi Propose sinn dem CPLL virgeluecht ginn, déi lescht am Summer 2017. Si hunn e Wee gewisen, wéi een déi Fäll kéint reegelen, déi net an den ernimmten zwee offiziellen Texter decidéiert gi sinn. D'Themeberäicher waren déi heiten:

- De stommen *h*
- De laangen *e*
- De stommen *e*
- Affixen, Diminutiven, Zesummesetzungen
- <g>, <j>, <ch>, <sch>: D'Verschrëftlechung vun de Frikativlauter
- Getrennt- an Zesummeschreiwung
- Grouss- a Klengschreiwung
- Friemwierder

De CPLL huet aus dem Texte coordonné an de Proposen iwwert déi aacht Themeberäicher eng Synthesen gemaach an déi Synthesen u véier Experte fir hiren Avis ginn. Dorausser ass deen Text hei hannendrun entstanen.

Den Usproch ass, e kohärent Reegelwierk ze schafen, mat deem vill méi orthographesch Fäll wéi bis elo gekläert sinn. Ganz nei sinn d'Kapitele mat de Reegelen iwwer d'Getrennt-an Zesummeschreiwung, iwwer d'Grouss- a Klengschreiwung an iwwer d'Interpunktioon am Lëtzebuergesch. Déi aner Kapitele sinn zum Deel gehéiereg kompletéiert ginn; dobäi sinn d'Reegele vun den zwee offiziellen Texter iwwerholl an, mat der eenzeger Ausnam vun der *i-* oder *-u-virum-r-*Reegel, net geännert ginn.

A velle Beräicher, virun allem der Abiergerung vu Wierder aus anere Sproochen an eng lëtzebuergesch Schreifweis, ass d'Lëtzebuergesche Sprooch a permanenter Entwécklung. An deem heiten Text gëtt dorobber verzicht, Lëschtchen unzegi vu Wierder mat hirer aktueller Schreifweis; et gëtt dofir op den offizielle Lëtzebuergesche Dictionnaire (LD) verwisen, deem seng ablécklech Form de Lëtzebuergesche Online Dictionnaire ass.

Den Text ass mat ganz wéinege Fachbegrëffer geschriwwen, esou datt de Laien e versteet. An der Annex hannendrun ass d'Aussprooch vun de Buschtawen am Lëtzebuergesche mat phoneeteschen Zeechen explizéiert.

D'Schreifweis vun der Lëtzebuerger Sprooch

1. D'Vokaler a, i, o an u

1.1. Reegelen

D'Vokaler am Lëtzebuergesche kënnen kuerz oder laang ausgeschwat ginn:

Lach (dt. *Loch*), *Lag* (dt. *Lage*), *Laach* (dt. *Lachen*, *Gelächter*).

Ob d'Aussprooch vum eenzelne Vokal *a*, *i*, *o* oder *u* laang oder kuerz ass, gesäit een un der Zuel vu Konsonanten, déi hannendru stinn. En duebele Vokal gëtt ëmmer laang ausgeschwat.

Bei de Vokaler *a*, *i*, *o* an *u* gëllen am Prinzip dës Haaptreegelen (Quantitéitsreegelen):

- E laange Vokal an enger betounte Silb viru méi Konsonante gëtt duebel geschriwwen:

Staang, ootmen

- E laange Vokal um Enn vum Wuert oder virun engem eenzege Konsonant gëtt eenzel geschriwwen:

Fra, blo, kal, Otem

delikate Fësch, mee: delikaatste Fësch

- E kuerze Vokal gëtt ëmmer eenzel geschriwwen:

blann, Schong, net, Lastik, Album

1.2. Déi laang geschwate Vokaler a, i, o an u

1.1.1. E betounte Vokal virun engem Konsonant

D'Vokaler *a*, *i*, *o* an *u* ginn a **betounte** Silbe virun engem eenzege Konsonant laang ausgeschwat.

Dat heescht: E laange Vokal gëtt virun engem eenzege Konsonant just eemol geschriwwen:

falen, molen, du otems, tuten, al, aner, Biz, Dag, Af, schif, Libeslidd

Bei *Moos, Boot, Staat* (*an och staatilech, Staatsbeamten, verstaatlechen asw.*) bleift de verduebelte Vokal; als Variant kann och *Mos, Bot, Stat* geholl ginn.

Bemierkung: En eenzege Vokal virum *x* gëtt kuerz geschwat; virum *g* als Reiflaut (also net geschwat ewéi bei *Guy* oder *Gamma*), virum *m* an *s* a virum *j* gëtt en dacks kuerz geschwat (cf. 4.3.2.2, 4.3.3.2, 4.3.4.2, 4.3.5.3):

Box, féx, Faxen, Dosen, Musel, Vugel, Spigel, vijenzeg

1.1.2. D'Vokaler a, i, o an u um Enn vum Wuert

D'Vokaler *a*, *i*, *o* an *u* ginn um Enn vum Wuert laang ausgeschwat an eenzel geschriwwen:

Fra, A, Mo, Su, ni

Ausnam: Bei Zoo steet de verduebelte Vokal.

1.1.3. E betounte laange Vokal viru méi Konsonanten

Steet de Vokal an enger betounter Silb a gëtt e virun zwee oder méi Konsonante laang ausgeschwat, da muss e verduebelt ginn:

laang, Aarbecht, Sprooch, Luucht, liichten, riicht

ootmen (awer: Otem, du otems), du mools, hie moolt (awer: ech molen), du tuuts (awer: ech tuten, hien tut), du ziils, hien ziilt (awer: ech zilen)

Bemierkungen:

- De stommen *h* gëtt am Lëtzebuergeschen net benotzt, fir d'Längt vun engem Vokal ze markéieren:

Ausnam (dt. Ausnahme)

Et gëtt am LD fir verschidde Wieder dat däitscht Schrëftbild als Variant (cf. 4.3.1):

Bün, Variant: Bühn

- Den *ie* gëtt et am Lëtzebuergesche just als Diphthong (cf. 3.1):

liesen, hien, bieten, Schief (Pluriel vu Schaf), Giedel

Den *ie* gëtt **net** als laangen *i* geschwat ewéi am Däitschen:

hatt liest (dt. sie liest), hien zielt (dt. er zählt), mee: hien ziilt (dt. er zielt)

Den däitschen *ier* bleibt, den *ie* ass do en Diphthong (cf. 3.2.1):

Nieren, schmieren

Den *ie* als laangen *i* bleibt a Friemwieder an der Endung stoen:

Epicerie, Regie, Poesie

- D'Vokaler *ä, ü* an *ö* ginn no de selwechte Reegele verduebelt ewéi *a, o* an *u*:

üben, geüübt; berüümt; lämen, geläämt; blöd, blöödst; Fön, fönen, du fööns; seriös, am seriöösten

Wann de laangen *ä* virun engem *r* plus en anere Konsonant steet, da gëtt en net verduebelt, mee et kënnt en e hannert den *ä* (cf. 3.2.3):

Päerd, Häerz, dir wäert, Äerd, äert Häerz

Fir de kuerzen *ä*: cf. 2.2.

1.1.4. Zesummegegate Wieder

Bei zesummegegate Wieder gëtt fir d'Reegel vun der Vokallängt all Wuert eenzel gekuckt, och wann e Fouen-s dertëschtkënnt:

Alstad, Mokrämp, kalbliddeg, Lafschong, Bamschoul, dagsiwwer, Schofspelz, Kathedralstuerm

Dat ass och esou, wa just een Deel vum Wuert en eegestännegt Wuert ass:

Wittfra kritt zwee *t*, well den *i* kuerz ass an d'Wuertdeeler *Witt* a *fra* eenzel gekuckt ginn.

Hambier, Sonndeg, Futtball, stallhalen

Ausnam: D'Zuelwierder *fofzég, nonzég*: keng Verduebelung

1.1.5. Suffix a Präfix

1.1.5.1. E Suffix oder e Präfix gëtt gekuckt ewéi en onofhängegen Deel vun engem zesummegegate Wuert:

Modchen – Den *o* ass laang. E muss net verduebelt ginn, well just den eenzelne Konsonant *d* consideréiert gëtt, den *ch* vum Suffix net.

-chen: Modchen, Märchen, Tut – Titchen

-bar: strofbar

-haft: narhaft

-lech: wotlech, änlech, nämlech, üblech

-ling oder -leng: Libling

-nes oder -nis: Erlabnes

-sam: rotsam

-schaft: Grofschaft, Komerodschaft

De Vokal vum Präfix *of-*, *vir-* ... gëtt laang geschwat, mee net verduebelt:

ofmaachen, virleefeg

1.1.5.2. Den *-s*, dee bei enger Substantivéierung oder enger adverbialer Wuertbildung ugehaange gëtt, féiert zu enger Verduebelung vum Vokal:

Gemools, Getuuts, Geaafs

villmools, keemools

Dat ass net esou beim Fouen-s (cf. 1.2.4):

Kathedralstuerm, dagsiwwer, Akafstut

1.1.5.3. Wann e Suffix e Konsonant hanne bäikritt, da gëtt de laange Vokal am Suffix verduebelt, och, wann en net betount ass:

wonnerbaart, positiivt, aarbechtsloost, ideaalt, aktiivt

Zu den Adjektiv-Suffixen, déi hire Vokal kënnen verduebelen, gehéieren:

-al: national, phänomenal, fatal

-an: spontan

-ar: atomar, elementar, polar

-at: adäquat, delikat

- än: *souverän*
- bar: *brauchbar, dankbar, éierbar*
- id: *hybrid, morbid*
- iv: *positiv, definitiv, massiv*
- los: *hoffnungslos, gehierlos*
- sam: *wierksam, gemeinsam, opmierksam*

1.3. Déi kuerz geschwate Vokaler a, i, o, u, ä an ü

1.1.6. Reegel

Ginn d'Vokaler *a, i, o, u, ä* an *ü* kuerz ausgeschwat, da ginn se eemol geschriwwen, also net verduebelt.

Nom betounte kuerze Vokal muss méi wéi ee Konsonant stoen:

- Entweder ass de Konsonant verduebelt:
Ball, Kapp, Bidden, iwwer, kromm, Hummer, gutt, änneren, nämmlechten, Resümmee
- Oder et steet e Grupp vu verschiddene Konsonanten hannert dem kuerz geschwate Vokal:
Krich, Hirsch, Hong, Paschtouer, Planz, Dünger, fuschen, picken
Zant, Kand, Stand, Land, Plural: Zänn, Kanner, Stänn, Länner

Bemierkungen

- Virun engem eenzelne Konsonant gëtt de betounte Vokal laang geschwat; wann de betounte Vokal kuerz ass, musse méi Konsonanten hannendru stoen:
e Bal (fir ze danzen), mee: e Ball (fir ze spillen)
üben (laange Vokal), mee: Dünger (kuerze Vokal)
- Onbetounte Vokaler virun engem eenzelne Konsonant kënnen kuerz geschwat sinn (cf. 4.1.2):
Anorak, banal, Galerie, harmonéieren, Kanal, Kanoun
Album, Datum, Kaktus, Lastik, Léierin
- Fir dee kuerzen ä: cf. 2.2.

Ausnamen:

- Den *x*, de *g* als Reiflaut, de *j* an de mëllen *s* kënnen net verduebelt ginn (cf. 4.3.2.2, 4.3.3.2, 4.3.4.2, 4.3.5.3).
- Bei verschiddene kuerzen an heefeg benotzte Funktiounswierder steet nom kuerze Vokal just ee Konsonant:

am, an, bis, (do)dran (awer: *dodranner*), *drop, drun, eran, erop, him, (do)hin*
(awer: *dohinner*), *mam, mat, ob, op, um, un, vum, vun, zum*

Dat ass net esou, wann den eenzelne Konsonant no engem kuerz geschwate Vokal géif eng Verwiesslung méiglech maachen:

datt – dat, hatt – hat

1.1.7. Präfixen a Suffixen

Bei de Präfixen *a(n)-, on-, op-, u(n)-* ass de Vokal kuerz:

amaachen, opmaachen, ugoen, onméiglech

Bemierkung: De Vokal an de Präfixen *of-* a *vir-* gëtt laang geschwat (cf. 1.2.5.1):

ofmaachen, ofginn, virmaachen, virgoen, virdrun

Dat ass och esou bei de Präfixen *no-* oder *do-*:

nobréngen, nostoen, dobleiwen

Déi Silb virum Suffix gëtt wéi en eenzelne Wuertdeel gekuckt (cf. 1.2.5.1):

-chen: Af – Äffchen: Den *f* muss verduebelt ginn, well de Vokal kuerz ass.

Trap – Träppchen an Träpplek, Ham – Hämmchen, Schaf – Schäffchen

-lek: Trap – Träpplek

-zeg: bennzeg

-lech: zimmlech, nämmlechten, berufflech, friddlech, männlech, ongemittlech

Ausnam: Bei den Zuelwierder gëtt de Konsonant net verduebelt, wann d'Endung *-zeg* drukënnt:

fofzeg, nonzeg, zwanzeg

Bemierkung:

Duerch de Suffix *-chen* kann e laange Vokal, deen um Enn vum Wuert stoung, kuerz ginn:

Fra – Frächen

2. De Vokal e

Fir de Vokal e zielen aner Reegele wéi fir d'Vokaler *a, i, o* an *u*.

Et gëtt véier Schreifweise vum Vokal *e*:

1. *ee* [e:]: Den *ee* ass ëmmer laang. E steet an enger betounte Silb oder an enger onbetounte Endsilb.
2. *e*: Den *e* kann a betounte oder an onbetounte Silbe stoen. A betounte Silbe gläicht en engem kuerzen *æ* [æ]; an onbetounte Silbe gläicht e meeschtens engem kuerzen *ə* [ə] a méi seelen engem kuerzen *ã* [ã].
3. *é* [e]: Den *é* ass ëmmer kuerz a betount, gläicht engem kuerzen *ee*, a steet just virun *ch, ck, ng, nk* an *x*.
4. *ë* [ë]: Den *ë* ass ëmmer kuerz a betount a gläicht engem kuerzen *ö*.

2.1. ee: de laangen e

De laange Vokal *e* gëtt am Lëtzebuergeschen *ee* geschriwwen, wann *e* betount ass oder wann en an der Endsilb steet.

- de betounten *ee*:

Reegel, eeneg, mengetweegen

een, deen, jee, Fleisch, Reen, Ee, Wee

Wann d'Betounung ännert, da gëtt net méi verduebelt:

Kolleeg, Kolleegin, konkreet, Zeen

mee: kollegial, konkretiséieren, inzenéieren

- den *ee* an der onbetounte Endsilb:

Bëbee, Schéinheet, Fräiheet, Feierlechkeet, Eenheet, angeneem

Dësen onbetounten *ee* bleift am Pluriel a bei anere Flexiounsendinge stoen:

Feierlechkeeten, Fräiheeten, Schéinheeten, en angeneemen Owend

Ausnamen:

- betounte Silben a verschiddene Friemwierder:

Meter, Alphabet, Februar, mega

- franséisch Wierder, wou den Accent aigu ewechgelooss gëtt (cf. 9.2.2):

Merite, Epicerie, Agreement, agréieren

Debat, Demarche, carrement, desagreabel, déclarieren, déposieren, Preposé

Bemierkungen:

- Bei eenzelne Wierder gëtt et déi zwou Méiglechkeeten:
Gen oder *Geen*, *geneetes*ch oder *geeneetes*ch, *heterogen* oder *heterogeen*,
Ven oder *Veen*, *extrem* oder *extreem*, *eben* oder *eeben*, *Problem* oder
Probleem, *bequem* oder *bequeem*

Den LD hält fest, ob d'Wuert just mat e ewéi am Däitsche geschriwwen gëtt oder ob een och en ee ka schreiwen.

- Den Accent aigu gëtt just an der Endsilb geschriwwen an och bei aus méi Wierder zesummegeaten Ausdréck (cf. 9.2.2):

Congé, Musée, Assemblée générale

Bei verschiddene Wierder gëtt den LD och oder esouguer exklusiv eng Lëtzebuenger Schreifweis mat ee un (cf. 9.1):

Pawee awer och *Pavé*, *Kanapee* awer och *Canapé*, *Keess* mee net *Caisse*,
Keessjee awer och *Caissier*, *Caissière* mee keng Lëtzebuenger Schreifweis,
déi *Keessjër* sollt sinn.

2.2. De kuerzen e oder ä

1.1.8. De betounten e

Dee Laut, deen engem kuerzen ä gläicht, gëtt meeschtens e geschriwwen:

Dreck, Fleck, keng, kennen, Blech

1.1.9. De kuerze betounten ä

Ass e Wuert ofgeleet vun engem lëtzebuergesche Wuert mat a, da schreift een en ä:

Schwämm (vu *schwammen*), *Träpplek* (vun *Trap*), *Schäffchen* (vu *Schaf*)

Och Wierder, déi am Däitschen oder Fransésische mat a, ä, o oder ö geschriwwen ginn, kréien en ä am Lëtzebuergeschen.

Fräsch (dt. *Frosch*), *Häll* (dt. *Hölle*), *Schäffen* (dt. *Schöffe*), *tässelen* (fr. *tas*),
Käschten (dt. *Kosten, Kastanien*), *Kräsi* (fr: *crassier*), *trëntelen* (dt. *trödeln*, fr: *traîner*)

1.1.10. Den onbetounten e

1.1.10.1. Keen Accent a keen Trema

An onbetounte Silbe kënn keen Accent aigu a keen Trema op den e, ausser beim Fall 2.2.3.2 a beim Pluriel vu fransésische Wierder (cf. 9.2.4.5 an 9.2.4.6):

Musek, Museker, Éislek, Éisleker, Diddeleng, Monnerech, zwanzeg, Heemecht, heemlech

Apel, Bouwen, kachen, elo, eraus, emol, héieren, lauschteren, droen, Aen, Suen

1.1.10.2. Den éee an den eeë

Bei engem onbetounten e gëtt just ë geschriwwen, wann deen op en ee stéisst:

gëeelzt, gëeekelt, Jeeër, leeën, streeën, freeën, gëeegent, Geleeënheet, Steeën

Bemierkung: Wa méi wéi dräi e-en openeentreffen, kann an Zesummesetzung mat eegestännege Wierder e Bindestréch gesat ginn, fir datt et besser ze liesen ass:-

eng Ee-Eegenschaft oder eng Eeeegenschaft, e Stree-Eemer oder e Streeeemer

awer: zweeeeeëg Zwillingen

2.3. De kuerze betounten é virun ch, ck, ng, nk oder x

Dee kuerze betounte Laut [e] gëtt é geschriwwen, virun *ch, ck, ng, nk* an *x*:

Béchs, déck, Fabrécck, blénken, kéng

sécher, sécherlech, dréchnen, Knécheler

zéng, dräizéng

féx

Ausnam: Bei de Personal-, Reflexiv- a Possessivpronome steet keen Accent:

ech, mech, dech, sech

meng, deng, seng

Bemierkungen:

- An onbetounte Silbe gëtt keen Accent op den e gemaach:

Musek, Museker, Éislek, Éisleker, Diddeleng, Dippech

- Et gëtt vill Wierder, déi sech just duerch den Accent aigu ënnerscheiden:

flécken, Flecken; strécken, strecken; Stécker, Stecker; zécken, zecken

- Mir schreiwen am Lëtzebuergeschen de franséischen é just an der Endsilb vu Wierder, déi mer aus dem Franséischen iwwerhuelen (cf. 9.2.2)

Congé, Musée, Comité, Resumé

2.4. De kuerzen ë an der betounter Silb

Dee Laut gläicht an der Aussprooch engem kuerzen ö a gëtt an der betounter Silb ë (e mat Trema) geschriwwen.

Bébee, ënnen, fënnef, Mënsch, Stëbs, mëschen, ëffentlech, Bevëlkerung, gëttlech, nërdlech, Wëllef, ëm (dt. um)

Ausnam: A verschiddene kuerze Funktionswierder kënt keen Trema:

- Artikelen: *dem, den, der* mee: *dës, dësen*
- Pronomen: *de, em* (dt. *ihm*), *en, er, es, et, mer, se*
- Negatioun: *net*
- Partikel: *ze*
- Präfixen: *be-, ge-*

Bemierkung: Vill Leit schwätzen den *ch* wéi en *sch* a maache keen oder kaum en Ënnerscheid tëscht der Aussprooch vu *mécht* a vu *Mëscht*. Dofir ass et nützlich, sech ze mierken:

- virun *ch* steet ni en ë (an och net virun *ck, ng, nk* oder *x*):
du méchs, hie mécht, du bréchs, hie brécht, sécher, Stréch, Stéch, dréchen, Spréch
- virun *sch* steet ni en é:
mëschen, Brëscht, Sëschter, rëschten, Dësch, Fëscher, Këscht

2.5. Präfixen a Suffixen

D'Silb virum Suffix gëtt wéi en eenzelne Wuertdeel gekuckt (cf. 1.2.5.1; 1.3.2):

-zeg: bennzeg

-lech: glécklech, ablécklech, bekëmmlech, onzertrennlech

2.6. Den net geschwaten e an den Apostroph

2.6.1. Den net geschwaten e am Wuert

An der geschwate Sprooch gëtt den e an onbetounte Silben dacks net ausgeschwat. E gëtt awer geschriwwen:

Timberen, Artikelen, gouereg, interessant, Allerhellegen, héieren, eekeleg, zeréck, grujeleg

Bemierkung: Wann ee wëllt ausdrécklech déi geschwate Sprooch ofbilden – a just dann –, da gëtt deen e einfach ausgelooos a gëtt net duerch en Apostroph ersat.

Ausnamen:

- *ze* (cf. 2.6.3)
- Virun dem Suffix *-ung* gëtt den *-el* duerch en einfachen *-l* ersat:
entwéckelen – Entwécklung, handelen – Handlung, auskuppelen – Kupplung, versammelen – Versammlung, verwiesselen – Verwiesslung

2.6.2. Den net geschwaten initialen e

Bei ville kuerze Funktiounswierder gëtt den initialen e dacks net geschwat a kann am Schrëftlechen ewechgelooss ginn. E gëtt net duerch en Apostroph ersat:

elo, eran, eraus, esou, erëm, ewech, ewéi, ewell, eréischt

oder: *lo, ran, raus, sou, rëm, wech, wéi, well, réischt*

Ausnam: *et* (cf. 2.6.3)

2.6.3. Den Apostroph

Den Apostroph gëtt fir déi heiten Zwecker am Lëtzebuergesche gebraucht:

- De weiblechen Artikel *déi* an de sächlechen Artikel *dat* gi virum Substantiv mat *d* plus en Apostroph geschriwwen. Dat selwecht gëllt fir den Artikel *déi* am Pluriel:

d'Aarbecht, d'Fra, d'Haus, d'Saach, d'Männer, d'Fraen

- An net offiziellen Texter gëtt bei de Wieder *et* an *ze* den e dacks ewechgelooss. An deem Fall gëtt den e duerch en Apostroph ersat:

't ass waarm. 't geet eis gutt. 't gëtt vill z'iessen.

- Haapsächlech an der geschwate Sprooch markéiert den Apostroph ewechgeloosse Wuertdeeler. Dat geschitt och an der geschriwwener Sprooch:

da's amplaz dat ass

Hues de s'all gesinn? Hues d'et gesinn?

- A Gedichter steet muenchmol den Apostroph fir ewechgeloosse Buschtawen oder Wuertdeeler, fir op déi richteg Silbenzuel ze kommen:

Et souzen dräi Gefuedeschen
am Wiertshaus bis an d'Nuecht
mat hirem Parlatinchen
an dronk'n eng Mooss er uecht.

*Zu Arel op der Knippchen. En traditionellt lëtzebuergesch Lidd,
Text: Mathias Schou (Blannen Theis), 1747-1824
D'Lidd gëllt als offiziéis Hymn vun der belscher Provënz Lëtzebuerg.*

A gitt Der mat mer, Monnonk,
mer ginn op Bëlleg zou,
do ass all Kand a Këndchen
beim Fuesechliddche frou.

Se sangen d'Biergerjongen
se maache Paangechsdeeg,
se heesche Bier'n a Bounen:
Speck, Är mä keng Streech.

Michel Rodange. Renert. IX. Gesank. 345-352

aus: 190 Joer Michel Rodange. Gemeng Waldbëlleg, 2017. S. 70

3. D'Diphthongen

3.1. D'Diphthongen am Lëtzebuergeschen

Am Lëtzebuergesche gëtt et dës Diphthongen:

- *au* steet phoneetesch fir [ɑʊ] oder [æ:ʊ]:
au [ɑʊ]: *Bauer, maulen, jaus, haut*
au [æ:ʊ]: *Braut, Haut, dauschen, lauter*
- *ei* [ɛɪ]: *Feier, reimen, nei*
- *ai* [aɪ]: *Raiber, Saier*

De phoneeteschen Diphthong [aɪ] gëtt entweder mat *ei* oder *ai* geschriwwen; *ai* steet als Ëmlaut vum *au*:

sauer – Saier, bauen – Gebai, Laus – Lais, Maul – Mailercher, Maus – Mais, Daum – Daimchen, haut – haiteg, Haut – Haitchen, Kaul – Kailercher

Den *ai* steet och bei *Pai* fir dat franséischt *paye*.

An all den anere Wieder steet *ei* fir phoneetesch [ɛɪ].

- *äi* [æ:ɪ]: *Äis, bäissen, fläisseg, mäin, däitlech, näischnotzeg*

Bemierkung: Den *äi* kann och als Ëmlaut vum *au* stoen:

Fauscht – Fäischt, dauschen – Gedäischs

- *éi* [ɛɪ]: *Kéier, léinen, béis*
- *ou* [əʊ]: *Bouf, lounen, wouer*
- *ie* [iə]: *Biesem, bieten, lieweg*
- *ue* [uə]: *Buedem, bueden, lues*
- *oi* [oj]: *Moien, moies*

Den *oi* als lëtzebuergeschen Diphthong steet just bei *Moien* a *moies*.

Bemierkungen:

- D'Diphthonge sinn ëmmer laang, dofir kann duerno keng Konsonanteverduebelung kommen, och keen *ck* oder *tz* (cf. 4.3.4.7):

hie géif, ech souz, Poul, Kaul, eraus, Biesem, Mous, Bauz

Just fir de stëmmlosen, schaarfen *s* [s] gëtt dacks mat *ss* verduebelt, fir *e* vum stëmmhaften, mëllen *s* [z] ze ënnerscheeden (cf. 4.3.4.2 a 4.3.4.3):

bäissen, Stouss, Straiss, Féiss

- Wann eng Endung mat Vokal ewéi *-er* oder *-en* un *e* Wuert drugehaange gëtt, dat mat engem Vokal ophält, dann entsteet keen Diphthong. An deem Fall ginn d'Vokaler getrennt ausgeschwat (Hiatus):

Suen, Plien, Prabbelien, Statuen

Aen, knaen, doen, e bloen Hutt

- *eu* [ɔɪ] oder *äu* [ɔɪ] bleibt a Friemwierder stoen:
Efeu, euphoresch, Europa, Euro, Euthanasie, Heuchler, neutral, Rheuma, äusserlech, enttäuscht
- *eu, ou, oi, ie, ai* komme mat enger anerer Aussprooch a Wierder vir, déi aus dem Franséischen oder Englesche kommen:
Neveu, Pneu, Coup, Trottoir, Epicerie, Detail, Boiler, Blackout

3.2. D'r-Reegel: *u, i, o* oder *ä* virum *r*

1.1.11. *i* oder *u* virum *r*

Wann den *i* oder den *u* virum *r* laang geschwat ass, da kënnt en e derbäi an deen *ier* oder *uer* gëtt als Diphthong geschwat. Den *r* héiert een dacks net beim Schwätzen, mee e gëtt geschriwwen:

Muert, Hierscht, Fierschter, Kierch, Wiert, Bierg, Tuerm, Bierger, Wuert, duerch, fuerschen, fuerderen, natierlech, Wierder (dt. *Wörter*), mee: *Wieder* (dt. *Wetter*)

Regierung, Nieren, giereg, schmieren, Schmier, Zier

Stier, Zwier, Geschier, Gehier, Tuer, Spuer, Buer, bueren, huerelen, fueren, hie fiert, spueren, hie spuert, e fiert hin an hier

Bier (dt. *Birne, Beere, Bär, Bahre*), *Dier* (dt. *Tür*), *dier* (dt. *dürr*), *Mier* (dt. *Meer, Mähre*)

hier (dt. *her*), *ier* (dt. *irr, ehe, bevor*), *ieren* (dt. *irren, etwa*), *en huet sech geiert, ierféieren, Iertum*

puere Whiskey, puert Waasser, pueristesch, e Puer Schong, hien ass stuer, dat ass obskuer

Kuer, Kueren, kueréieren

Ausnamen:

- d'Pronomen: *dir, Dir, mir, hir* (dt. *ihr, ihre*), mee: *hiert Haus*
- *vir* (dt. *vor, vorn*), *fir* (dt. *für*), *zur, Ir – Iren – iresch* aus *Irland*
- De Präfix *ur-*:
ural, Urgrousspapp, Urenkelin, Ursaach, Urmensch, Urteel
- Friemwierder op *-ir* ewéi *Saphir, Souvenir, Vampir*
- Méisilbeg Substantive mat der Endsilb *-ur* an hir Flektéierungen an Ofledungen:
Natur, Kultur, Purpur, Temperatur, Skulptur, Struktur, Tastatur, Tortur, Zensur, Akupunktur, Apparatur, Architektur, Blessur, Prozedur, Figur

Temperaturen, dat Geprozedurs, Geapparatus, kulturell, strukturéieren, zensuréieren

Bemierkung: Wann den *i* oder *u* virum *r* kuerz ass, kënnst keen *e* dertëscht:

Hirsch, Wirschtchen, Wurscht, Kirsch

Wirtschaft (Economie), mee: Wiirtschaft (Bistro)

1.1.12. o virum r

Den *o* virum *r* gëtt dacks als Diphthong oder als Hiatus mat engem *e* geschwat, deen och geschriwwe gëtt. Deen *e* verschwënnt, wann an anere Forme vum Wuert d'Aussprooch ännert an den *r* an eng nei Silb iwweholl gëtt:

Joer, Joerhonnert, Neijoerschdag, Hoer, boer, kloer, moer

Joren, jorelaang, horeg, mat borem Geld, mat klorem Kapp, mat morem Speck

Mee: *Gefor, Por* (dt. *Pfarrei, Pore*), *opboren, opgeboort*

1.1.13. ä virum r

De laangen *ä* virum *r* plus e Konsonant hannendru gëtt *äe* geschriwven:

Päerd, Häerz, dir wäert, Äerd, äert Häerz

Steet den *r* als eenzege Konsonant hannert dem *ä*, da kënnst keen *e* bei den *ä*:

Här, gären, Stär, Kär, käreg, däreg, Märercher, Märel, äre Bouf

Märchen: Et kënnst keen *e* hannert den *ä*, well d'Silb virum Suffix *-chen* fir sech gekuckt gëtt (cf. 1.2.5.1).

4. D'Konsonanten

4.1. Eenzel oder duebel geschriwwene Konsonant

1.1.14. Nom kuerze betounte Vokal

1.1.14.1. Nom kuerze betounte Vokal muss méi ewéi ee Konsonant stoen.

Fändel, mellen, Komma

Fritt, Rubbarb, Gittar, Mull, zolidd, midd, Gefill

De Buschtaf *k* gëtt verduebelt zu *ck* an de Buschtaf *z* zu *tz* (cf. 4.3.5.1 a 4.3.4.5).

Ausnamen:

- An enger Rei vu Funktiounswierder steet de Konsonant nom kuerze Vokal eenzel:
net, am, an, bis, (do)dran, drop, drun, eran, erop, (do)hin, mam, mat, ob, op, um, un, vum, vun, zum

- Bei enger Rei Wierder, deenen hiert Schrëftbild aus dem Däitschen a Fransésische bekannt ass, gëtt de Konsonant hannert dem kuerze Vokal net verduebelt. Dës Wierder ginn am LD opgeléicht:

Appetit, dramatesch, Echeç, Kritik, Limonad, Liçer, Lok, Lokomotiv, Minett, Modell, Politik, Produzent, Tarif, Titel

Fabrik (och: *Fabrick*), *Klinik* (och: *Klinick*), *Katholik*

Wann déi lescht Silb betount ass an am Pluriel oder soss enger Erweiderung eng nei Silb derbäikënnt, da gëtt de Konsonant verduebelt:

Echecken, Tariffer, Locken, Fabricken, Klinicken, Katholicken, Katholickin

mee: *Politiker, Kritiken* (d'Silb virun der Plurielendung ass net betount)

- Bei Wierder aus dem Fransésichen, déi en eenzelne Konsonant plus e stommen e um Enn hunn a wou de Vokal virdu kuerz geschwat gëtt, gëtt déi franséisch Schreifweis iwweholl:

Origine, Limite

A ville Fäll gëtt den LD eng lëtzebuergesch Schreifweis; dann ass de Konsonant um Enn verduebelt:

Agraff, Finall, Primm, Damm, Mull, Mandarinn, Vitaminn, explizitt, fragill

Déi franséisch Schreifweis bleibt als Niewevariant toleréiert:

Agrafe, Finale, Prime, Dame, Moule, Mandarine, Vitamine, explicite, fragile

Am Pluriel gëtt an deene Fäll de Schlusskonsonant normalerweis verduebelt (cf. 9.2.4.2):

Originnen, Limitten, Agraffen, Finallen, Primmen, Dammen, Moullen oder Mullen

- Bei Verben op *-(n)néieren* gëtt een oder zwee *n* geschriwwen, jee nodeem, ewéi et am Däitschen oder am Franséischen ass. Wann et d'Wuert an deenen zwou Sproochen a verschiddene Schreifweise gëtt, sinn déi zwou Variante méiglech:

abandonnéieren, abonnéieren, braconnéieren, deconnéieren, depannéieren, goudronnéieren, impressionnéieren, ordonnéieren, perquisitionnéieren, plafonnéieren, revisionnéieren, soupçonéieren

affinéieren, deponéieren, detonéieren, dominéieren, ëmdisponéieren, faszinéieren, harmonéieren, imponéieren, intonéieren, inzenéieren, komponéieren

betonnéieren oder *betonéieren*, *coordonnéieren* oder *koordinéieren*, *façonnéieren* oder *fassonnéieren*, *fonctionnéieren* oder *funktionéieren*, *passionnéieren* oder *passionéieren*, *positionnéieren* oder *positionéieren*, *raisonnéieren* oder *räsonéieren*, *rationnéieren* oder *rationéieren*

- Dee selwechte Prinzip gëllt och fir d'Konsonante bei anere Wierder, déi mer aus dem Däitschen oder dem Franséischen iwwehuelen:

estiméieren, Impressionismus

Coordonnateur oder *Coordinateur* oder *Koordinator*, *Actioun* oder *Aktioun*

Caramel oder *Karamell*

Akronym oder *Acronyme*, *Synonym* oder *Synonyme*

francophone oder *frankophon*: *e francophonne* (kuerzen o) *Mënsch* oder *e frankophone* (laangen o) *Mënsch*

Bemierkungen:

- En eenzelne, betounte Vokal virun engem eenzelne Konsonant gëtt laang geschwat. Wann de Vokal kuerz geschwat gëtt, da muss de Konsonant hannendru verduebelt ginn (cf. 1.2 an 2.1).

Säbel – Sabbel; paken – packen; Bal – Ball; Krom – kromm; Kap – Kapp, Glas – lass, dat – datt, awer – iwwer, Plazen – platzen

- De *g* ka just verduebelt ginn, wann e geschwat ass wéi bei *Gamma* oder *Guy*, *soss* – als Reiflaut – net. Och de *m*ellen *s*, de *j* an den *x* kënnen net verduebelt ginn (cf. 4.3.2.1, 4.3.4.2, 4.3.5.3).

1.1.14.2. Wa bei Wierder mat duebelem Konsonant duerch eng Ofledning oder Flektéierung en drëtte Konsonant dobäikënn, da fällt deen zweete Konsonant doduerch net ewech:

knapp – knapps, Famill – Familljen, Kapp – Käppchen, Mann – Männchen, mann – op d'mannst, hallef – hallwer – Hallwerweis – Hallschent, schonn – schonns, dack – dacks

déck – Déckt, dënn – Dënnt, klappen – Geklapps, wullen – Gewulls, blann Gromperen – blannt Glas, Drëpp – Drëppchen, Fouss – Féisschen

schaffen – du schaffts, hie schafft; strécken – du strécks; sëtzen – hie sëtzt

1.1.15. Nom onbetounte Vokal

Nom onbetounte Vokal steet e Konsonant meeschtens eenzel an net verduebelt, och wann de Vokal kuerz ass:

Datum, Album, Dämpel, Pille, Kamäin, kamoud, Engel, Figur, Lastik, Hallem, Kiewerlek

Och am Pluriel gëtt de Konsonant do net verduebelt:

Datumer, Albumen, Dämpelen, Pillemen, Engelen, Lastiker, Hällem, Kiewerleken

Ausnamen

- Bei Wierder, déi aus dem Franséischen oder Däitsche kommen, steet dacks och nom onbetounte Vokal en duebele Konsonant:

Affaire, Affiche, Allee, Attraktioun, Binnett, Brickett, Bullett, Diskett, effektiv, Effort, Forschett, Fotell, Graffiti, Halluzinatioun, immens, impeccabel, Jackett, Kommoud, Kotlett, Minett, offensiv, Omlett, Oppositioun, Plackett, Porrett, Sockett

- Bei *Affekot* steet en duebelen *f*, obschonns déi éischt Silb onbetount ass, fir net *Af-* (dt. *Affe*) ze liesen.
- Bei den Endungen *-in*, *-(n)es* oder *-(n)is*, *-al* oder *-el*, *-es*, *-us* an *-nym* gëtt am Pluriel verduebelt:

Léierin – Léierinnen, Gäertnerin – Gäertnerinnen

Journal – Journallen, Hotel – Hoteller oder Hotellen, Tunnel – Tunnellen, Conditionnel – Conditionnellen

Kenntnes – Kenntnesser, Schreiwes – Schreiwessen, Dosis – Dosissen, Geheimnis – Geheimnisser

Kaktus – Kaktussen, Zirkus – Zirkussen, Bus – Bussen oder Busser

Akronym – Akronymmen, Synonym – Synonymmen, Pseudonym – Pseudonymmen

1.1.16. No Diphthongen

No Diphthongen (cf. 3.1), déi ëmmer laang sinn, steet kee Konsonant zweemol, mat Ausnam vum *ss* (cf. 4.3.4.3):

Schoul, lies!, rout

Wiessel, wuessen, blouss, Schouss

1.1.17. Uneneegeschriwwe Wierder

Bei uneneegeschriwwene Wierder gëtt d'Schreifweis vun den eenzelne Wierder respektéiert, och wann e Fouen-s dertëschtkennt:

Molkëscht, Sakdusch, Schofspelz

E Konsonant kann och dräimol hannereneegeschriwwe ginn:

Brennessel, Sauerstofffläsch, Kongressstad

4.2. De Laut um Enn vum Wuert

1.1.18. Allgemeng Reegel

Um Enn vum Wuert gëtt dacks tëscht mëllen a scharfe Konsonanten ënnerscheet, déi sech am Schrëftlechen, mee net am Mëndlechen ënnerscheeden:

b oder *p*

d oder *t*

g oder *k*

w oder *f*

Dobäi gëtt sech um däitsche Schrëftbild orientéiert. Wann et dat Wuert am Däitschen esou net gëtt, da gëtt de scharfe Konsonant *p*, *t*, *k* oder *f* geschriwwen.

Beispiller

- *Léiw* (dt. *Löwe*) – de *w* ewéi am Däitschen.
léif (dt. *lieb*) – et ass um Enn vum Wuert net dee selwechte Laut; d. h. de scharfe Konsonant gëtt geschriwwen.
- *brav* (dt. *brav*), *Bréif* (dt. *Brief*)
Bouf (dt. *Bube*), *Buschtaf* (dt. *Buchstabe*), *Déif* (dt. *Dieb*)
- *Ribb* (dt. *Rübe*), *Rëpp* (dt. *Rippe*)
ob (dt. *ob*), *op* (dt. *auf*), *Koup* (dt. *Haufen*), *Krop* (dt. *Haken*)
- *Dogg* (dt. *Dogge*), *Drog* (dt. *Droge*), *Grog* (dt. *Grog*), *analog* (dt. *analog*)
Bok, *Schnok*, *Tubak* (dt. *Tabak*)
- *Lidd* (dt. *Lied*), *Rad* (dt. *Rad*), *Rat* (dt. *Ratte*), *Schmadd*, *Schmëdd* (dt. *Schmied*, *Schmiede*), *zolidd* (dt. *solide*), *midd* (dt. *müde*), *Doud* (dt. *Tod*)
Muert (dt. *Möhre*), *et* (dt. *es*), *dat* (dt. *das*), *dout* (dt. *tot*)

Dës Reegele gëllen och, wa méi Konsonanten um Enn beieneestinn:

Stëbs (dt. *Staub*), *Lëps* (dt. *Lippe*)

Ausnamen:

- *Stad* (dt. *Stadt*), *Stied* (dt. *Städte*), mee: *Stater Bussen*, *stättesch Bussen*
Rued (dt. *Roodt*)
- Bei de Verben ziele speziell Reegelen: cf. 5.3.

1.1.19. Wiessel vum Konsonant

Wann de Konsonant beim Schwätzen ännert, dann ännert och de geschriwwene Konsonant:

Blutt awer bluddeg

Bréif awer Bréiwer

Drauf awer Drauwen

gutt awer gudden

dout awer doudeg

léif awer léiwen

Schmadd awer Schmatten

Schmëdd awer Schmëtten

Ech schreiwen awer du schreifs

4.3. Verschidde Konsonante mat spezielle Reegelen

1.1.20. Den *h*

De Konsonant *h* gëtt nëmme geschriwwen, wann en och geschwat gëtt:

haut, Hoer, Hues, hannen, hiewen, houschten, hien, hatt, doheem, geheien

Wann den *h* a lëtzebuergesche Wieder net geschwat gëtt, da gëtt en och net geschriwwen:

Drot, Gefor, no, Rei, Réi, Weier, goen, Méi, a sou!, o mei!

A verschidde international gebräichleche Wieder oder Fachausdréck an och bei Nimm bleibt den *h* stoen an ass esou am LD festgehalen:

Theater, Rhythmus, Diphthong, Mittelohrentzündung, Ohn, Rhäin

Bei enger Partie Wieder gëtt et déi däitsch Form als Variant:

Recommandéiert:

Anung, Erfahrung, Feeler, Wahlen, Leem, fäeg, Faart, Tru, Fön, Bün, Führerschäin, Seen, während, Farleerer, warscheinlech, berühmt, Fernsee, Hellseeër

Variant:

Ahnung, Erfahrung, Fehler, Wahlen, Lehm, fäheg, Fahrt, Truh, Föhn, Bühn, Führerschäin, Sehn, während, Fahrlehrer, wahrscheinlech, berühmt, Fernseh, Hellseher

1.1.21. De g an den ch

1.1.21.1. Am Präfix *ge-* an a verschiddene Friemwierder gëtt de *g wéi bei Gamma* oder am Numm *Guy* geschwat, also als [g]:

giel, Geess, Geld, Gäns, Geescht, gedronk, geschwommen, Gebläers, Garage, Glace, Gourmet

De franséische *gu* bleift stoen:

Guidon, Guichet, Guide

Wann de *g* an der Mëtt vum Wuert wéi bei *Gamma* geschwat ass, da gëtt de *g* nom kuerze betounte Vokal verduebelt:

Bagger, Buggi, schmuggelen, joggen

Wann de *g* um Enn vum Wuert wéi bei *Gamma* oder wéi e *k* geschwat ass, da gëtt *g* oder *gg* oder *k* geschriwwen:

Dogg, Drog, Fig, Grog, Bok, Schnok

Pluriel: *Doggen, Drogen, Figen, Groggen, Boken, Schnoken*

1.1.21.2. Wann de *g* anescht wéi bei *Gamma* geschwat ass, als e Reiflaut, da gëtt en net verduebelt, och net nom kuerze betounte Vokal:

De Vokal ass kuerz:

De *g* als [z]: *Bigel, Spigel, Vigel, follegen*

De *g* als [ɣ]: *Vugel, Kugel, verlugen, ondugen*

De Vokal ass laang:

De *g* als [z]: *Fliger, Loge, Rüg*

De *g* als [ɣ]: *Lager, Jugend*

Och de *j* gëtt net verduebelt:

vijenzeg, Knujel

Bemierkung: Bei verschiddene Wierder mat *g*, um Enn vum Wuert oder am Wuert, kann de *g* als [g]/[k] oder als Reiflaut [ɣ] geschwat ginn:

Katalog, Astrolog, Jugend, jugendlech

1.1.21.3. g oder ch

Et gëtt nom däitsche Schrëftbild gekuckt, no engem laange betounte Vokal oder Duebellaut:

Dag (dt. *Tag*), *Deeg* (dt. *Teig, Tage*), *Juegd* (dt. *Jagd*), *aacht* (dt. *acht*), *Daach* (dt. *Dach*), *Nuecht* (dt. *Nacht*), *Hiecht* (dt. *Hecht*), *uecht* (dt. *acht*), *geduecht* (dt. *gedacht*), *Späicher* (dt. *Speicher*), *stiechen* (dt. *stechen*), *Strauch* (dt. *Strauch*), *brooch* (dt. *brach*)

Bierg (dt. *Berg*), *Buerg* (dt. *Burg*), *Suerg* (dt. *Sorge*), *uerg* (dt. *arg*), *duerch* (dt. *durch*), *Perch* oder *Pierch* (dt. *Pferch*)

Gaalgen

Ausnamen:

- *daachen, dat daacht näischt* (dt. *taugen, es taugt nichts*)
- A betounten Endsilben no engem kuerze Vokal steet *ch*:

ewech (dt. *weg*), *Zich* (dt. *Züge*), *genuch* (dt. *genug*), *Krich* (dt. *Krieg*)

Dat ass net esou, wann et am Lëtzebuergesch en Zesammenhang mat Wierder gëtt, déi mat *g* geschriwwe sinn:

zegmol, zeg Kéieren (ewéi bei *zwanzeg, véierzeg ...*), *Flug, Flig* (wéinst *Fliger*), *Lug* (wéinst *Ligen*), *folleg!* (vu: *follegen*)

Bei de **Substantive** kommen déi béid Endungen *-eg* an *-ech* vir (cf. 4.3.3.1. *-sch*):

-eg: *Esseg, Hunneg, Mëtteg, Péiterséileg, Tierteg, Ueleg*

-ech: *Kielech, Lälech* oder *Lëllech, Mëllech, Minnech, Paangech, Schiertech, Schaarschtech, Schnappech, Tepech*

Wann en *t* hannendrusteet, da gëtt *-echt* geschriwwen:

Gewunnecht, Heemecht, Uelzecht, Gellecht

Bei den **anere Wuertaarte** gëtt ënnerscheet tëschent de Suffixen *-eg*, *-zeg* a *-lech*:

bëlleg, dichteg, drësseg, éiweg, ëmpeg, flappeg, gakeg, gelleg, helleg, kannereg, ongemälleg, sëlleg, vëlleg

hannerzeg, bannenzeg, bennzeg, dabozege, gielzeg, zwanzeg

aartlech, daierlech, heemlech (dt. *heimlich*), *kierzlech, mëndlech, ländlech, öffentlech*

Bemierkungen:

- Wann den *l* zum Grondwuert gehéiert, da steet en *-eg* hannendrun:
eemoleg, séileg, heemeleg (dt. *zutraulich*)
- *-egt* an *-echt* bei de Verben: cf. 5.1.3.
- Den *-eg* an den *-ech* dierfen net mam *-esch* verwiesselt ginn. Dacks gëtt den Ënnerscheed tëschent engersäits *-eg* an *-ech* an anersäits Wierder op *-esch* net kloer geschwat:

besonnesch, kënschtlersch, lëtzebuergesch

1.1.21.4. Den Diminutiv *-chen*

En Diminutiv gëtt mat *-chen* geschriwwen:

Dänzchen, bësschen, Hieschen, Witzchen, Haischen, Kleeschen, Fiisschen, Bildchen, Kierfchen, Täertchen, Wirschtchen, Däppchen, Schäffchen, Schiefchen

Dëschelchen, Fëschelchen, bësselchen, Kaweechelchen, Bichelchen, Kichelchen, Dichelchen, Béxelchen, Bréckelchen, Zéngelchen, Mitzelchen

1.1.22. Den sch an de j

1.1.22.1. Den sch

De Laut *sch* (phoneetesch [ʃ]) gëtt meeschtens ewéi am Däitsche geschriwwen:

Schong, Schoul, läschen, fëschen, Fläsch, gekrasch

spillen, Spaass, sprangen, Heesprénger, Holzpläiter, Stack, steif, Stréckel

D'Endung *-esch* steet bei muenchen Adjektiven a bei enger Partie Beruffs- oder anere Bezeechnunge fir Fraen:

belsch, besonnesch, kënschtlersch, lëtzebuergesch, spilleresch, komesch, spezifesch, literaresch

Bäckesch, Doktesch, Ligenesch, Meeschtesch, Patréinesch, awer och Gedéiesch

A franséische Wierder bleift d'Originalschreifweis, wouduerch de Laut *sch* als *ch(e)* oder *ge* geschriwwen gëtt:

Archiven, Chamber, Chauffeur oder Chauffer, Recherche, Message, Bagage

Bemierkungen:

- Ass *scht* op zwou Silbe verdeelt, da gëtt *scht* an net *st* geschriwwen; och um Enn vum Wuert steet *scht*:

baschten, Buschtaf, Moschtert, Paschtouer, Aascht, Frascht, Loscht, Rescht

- Um Enn vun engem Wuert gëtt den *st* oder *sp* **net** als *sch* geschwat, an och net, wann déi zwee Buschtawen am Wuert op zwou Silbe verdeelt sinn:

Fest, Post, Poopst, Test, Knosp

Masten, pësperen

1.1.22.2. De j

De *j*, deen a ville Wierder virkënnt, steet fir d'Lauter [j], [ʒ], oder [dʒ]. Eng Rëtsch Wierder kënnen variabel mat [j] oder [ʒ] geschwat ginn, si ginn awer ëmmer mat *j* geschriwwen.

[ʒ]: *Jackett, jalous, jauwen, jaus, jicken, Journal, Jupe, Jus, just, Jippelchen, Jumm, Gejiips, grujeleg, Kujenad, Knujel*

[j] oder [ʒ]: *Jabel, jatscheleg, Jeeër, jéimeren, jiddereen, joen, Joffer, Jomer, Jong, Jonk, juppelen*

[dʒ]: *joggen, Job*

Junior ka mat [j] oder [ʒ] oder [dʒ] geschwat ginn.

De *j* steet och fir de Laut [ʒ], bei Erweiderunge vun engem Wuert mat *ch* oder *sch*:

Piisch awer Pijen

*En héicht Haus awer en héije Bierg
Déi viischt Dier awer hie fiert vijenzeg*

Bemierkungen:

- n-Reegel: Bei [dʒ] bleift den *n* virdru stoen, bei [j] an [ʒ] net (cf. 6.1.1):
den Job, de Journal, de Jabel
- Bei Friemwierder kann de Laut [ʒ] och mat *g* geschriwwe sinn:
Regierung, amenagéieren

Wierder, déi am Franséischen d'Endung *-ier* oder *-ille(t)* hunn an eng lëtzebuergesch Schreifweis kréien, ginn da mat *-jee* oder *-jen* geschriwven:

Pompjee, Schantjen, Billjee, Keessjee, Familljen

1.1.23. Den s, den ss an den z

1.1.23.1. Um Ufank vum Wuert steet de mëllen, stëmmhaften *s* als [z], mat *s* geschriwven:

Sonn, Saaft, séier, sécher

De scharf ausgeschwaten *s*, als [s], um Ufank vum Wuert fënnt een nëmmen a Friemwierder; en ass mat *s* oder mat *c* geschriwven:

Salon, Sachet, Service, Souvenir, Centre, Ceinture, systematesch

Duerch d'Integratioun vu Wierder kann dorausser en *z* ginn; et gëtt dann en [ts] geschwat:

Zerwiss, Zerwéit, zerwéieren

1.1.23.2. Am Wuert gëtt de mëllen *s* [z] mat engem eenzegen *s* geschriwven an de scharfen *s* [s] ëmmer duebel als *ss*, onofhängeg dovun, ob de Vokal virdru kuerz oder laang ass. Den däitschen *ß* existéiert am Lëtzebuergesch net a gëtt duerch den *ss* ersat.

Geschwate mëllen *s* [z]:

kuerze Vokal: *Dusel, haseleg, Dosen*

laange Vokal oder Diphthong: *rosen, lesel, Tassen, glaseg, Fielsen*

Geschwate scharfen *s* [s]: *baussen, e bëssen, iessen, Täissel, Fielsser Schluss*

1.1.23.3. Um Enn vum Wuert kann no engem laange Vokal oder engem Diphthong einfach *s* fir de scharfen *s* stoen:

Wues (an der Wiss), *e Stéck Wees* (*e Stéck vum Wee*), *Moos* oder *Mos*, *Äis*, *Dous*, *Gas*, *Glas*, *lies!*, *Speis* (fir ze bauen), *weis!*, *eng Aart a Weis*

Bemierkungen:

- Bei Erweiderunge kann doraus e mellen s ginn:
Pluriel: *Moosen* oder *Mooser*, *Dousen*, *Gasen*
Adjektiv: *äiseg*, *glaseg*
Aner Verbform: *liesen*
- Bei Krees a Präis an och bei enger Partie Wieder op *-(n)es*, *-(n)is*, *-us* kënnt am Pluriel en *ss*:
Kreesser, *Präisser*
Omassen, *Ierbessen*, *Hännessen*, *Kabessen*, *Schnurressen*, *Erkenntnesser*,
Erliefnesser, *Erspuernesser*, *Flantessen*,
Wallissen, *Dosissen*, *Geheimnisser*, *Gläichnisser* (oder *Gläichnesser*)
Bussen, *Globussen*, *Kaktussen*

1.1.23.4. Um Enn vum Wuert steet no engem laange Vokal oder engem Diphthong en *ss*, wann am Däitschen en *ss*, *ß*, *chs* oder *z* steet:

Faass (Pluriel: *Fässer*), *Gaass* (Pluriel: *Gaassen*), *Fouss* (Pluriel: *Féiss*, mee: *Féisercher*), *Keess* (*Keessjee*, mee: *Keesen*), *Mooss* (Pluriel: *Moossen*), *Preiss* (Pluriel: *Preisen*), *Taass* (Pluriel: *Tasen*)

grouss, *séiss*, *wäiss*

Fluess (um Feld), *Fuuss* (Pluriel: *Fiiss*, *Fiissercher*), *Héiss* (Pluriel: *Héissen*), *Uess* (Pluriel: *Uessen*), *Wuess* (vun der Käerz), *wuessen*

Weess (um Feld)

Um Enn vum Wuert steet och en *ss*, wann de Vokal virdu kuerz ass:

Wiss, *Kalbass*, *Schnëss*, *du bass*, *lass*

Wann d'Aussprooch ännert, dann ännert am Pluriel den *ss* zu *s*:

eng *Wiss* awer *Wisen*

eng *Keess* awer *Keesen*

eng *Taass* awer *Tasen*

1.1.23.5. No de Konsonanten *l* an *n* steet *s* oder *z*, awer ni *tz*.

Bols, *eens*, *zemools*, *Hals*, *Gäns* (Pluriel: *Häls*, an *d'Hälser*, *Gänsen*)

Danz, *Mëlz*, *Mënz*, *Pelz*, *Salz* (*danzen*, *ermëlzen*, *Mënzen*, *Pelzer*, *salzen*)

Wa bei engem Uertsnumm op *-ls* deen *s* bei enger Flektéierung schaarf geschwat ass, da gëtt e verduebelt:

Fiels – d’Fielsser Schlass, Boukels – d’Boukelsser Millen, Gréiwels – d’Gréiwelsser Barrière, Bous – d’Bousser Leit, Schëndels – de Schëndelsser Tuerm, Paräis – d’Paräisser Plaz

1.1.23.6. A Friemwierder kann och en *z* oder en *x* fir de mëllen *s* geschriwwen ginn, an *c*, *ç* oder *t* fir de schaarfen *s*:

Gazette, Sixième

Demokratie, Face, Farce, Garçon

1.1.23.7. D’Lautkoppel *ts*

Um Ufank vum Wuert gëtt de Laut [ts] mat *z* geschriwwen:

zappen, zapen, Zaang, Zuch, Zeck

No engem kuerze Vokal steet *tz*:

pëtzen, sëtzen, platzen, Mutz, Sätz, matzen

No engem laange Vokal oder no engem Diphthong steet *z*:

Saz, Kaz, Plazen, Kauz, Gäiz, Reiz

Wa Verben an der zweeter Persoun Singulier mat *tz* oder *z* ophalen, da kënt keen *s* drun (cf. 5.1):

du botz, du bitz, du schnäiz, du sätz, du spätz, du nätz, du späiz, du souz

A Friemwierder, meeschtens aus dem Franséischen, bleift déi ursprénglech Schreifweis, och wann am Lëtzebuergeschen *ts* geschwat gëtt (wat am Franséischen net de Fall ass):

Patient, Ratioun, Statioun, Friktioun, Explikatioun, Pizza, Razzia, Cercle, Service, Centre

1.1.23.8. D’Zuelwierder op *-zég* an *-zeg*

dräizég, véierzég, fofzég, siechzég, siwwenzég, uechtzég, nonzég

zwanzeg, drësseg, véierzeg, fofzeg, sechzeg, siwwenzeg, achtzeg, nonzeg

Variant: *siechzeg, uechtzeg*

1.1.24. De *k*, de *q* an den *x*

1.1.24.1. *k* gëtt mat *ck* verduebelt:

Akaul, baken, Kabes, kal, Deckel, Bäcker, Kaz, Réck, Sak, dacks

Wann téscht dem Laut *k* an dem Vokal hannendrun en *u* geschwat ass, gëtt dëse Laut am Lëtzebuergesche mat *qu* geschriwwen:

Quetsch, quëtschen, quokeleg, quaken, gequaselt, gequäält

1.1.24.2. De *ks*-Laut gëtt verschidde geschriwwen:

Béchs, Ochs

diksen, quiiksen, gierksen

Duxall, Box, beduxen (oder beducksen)

1.1.24.3. De Vokal virum *x* gëtt kuerz geschwat:

Box, féx, Faxen

Wann de Vokal virum *x* laang geschwat gëtt, da muss de Vokal verduebelt ginn.

Aaxestill

1.1.24.4. A Friemwierder kënnen verschidde Schreiwunge vum Laut [k] a vum *ks* virkommen:

- als *c*: *Cabinet, Cabaret, Caissier, Code, Culot, Classeur, Crayon, Coup* (Pluriel: *Ki*)
- als *qu*: *Quai, Quartier, Quiche*
- als *cc* oder *kk*: *Akkont, Akkordeon, Occasioun, Occupant* oder *Okkupant, Accent, acceleréieren, Accord, Succès*
- als *ch*: *Charakter, chronesch, Chrëschttag, Chouer*

Bemierkung: An engem kontinuéierleche Prozess ginn ëmmer méi Friemwierder an eng Lëtzebuergescher Schreifweis ëmgeschriwwen; dat gëtt am LD festgehalten.

Cadeau gëtt zu *Kaddo*, *Canapé* zu *Kanapee*, *Poteau* zu *Potto*

1.1.25. Den *f*, de *v* an de *w*

1.1.25.1. Den *f* an de *v* sti wéi am Däitschen:

fir (dt. *für*) – *vir* (dt. *vorne*)

féieren (dt. *führen*) – *véier* (dt. *vier*)

fiicht (dt. *feucht*) – *viischt* (dt. *vorderst*)

fillen (dt. *fühlen*) – *vill* (dt. *viel*)

Gëtt u *Wierder*, déi mat *v* ophalen, eng Endung drugehaangen, bleift de *v* stoen:

Nerv – *Nerven* – *du nervs* – *si nerven*, *brav* – *braven*, *aktiv* – *aktiven*

1.1.25.2. A Friemwierder kann de *ph* fir den *f* stoen (cf. 9.4):

Geographie, Katastroph, Philharmonie, Orthographie

1.1.25.3. A Friemwierder, déi aus dem Franséischen iwwerholl goufen, gëtt och am Lëtzebuergeschen de *v* geschriwwen:

Vue, Avis, Enveloppe, Nouvelle, Revue, Vakanz, vag

Verschiede Wierder aus dem Franséische kréien an der lëtzebuergescher Schreifweis, déi am LD festgehalten ass, e *w* amplaz vum *v*:

Wallis, Diwwi, Ziwwi, Zerwéit

4.4. E Verbindungs-s oder -n

A verschiddene Fäll steet en *n* oder en *s* eleng am Saz. Si ginn eenzel fir sech geschriwwen an net un e Wuert ugehaangen.

1.1.26. De Verbindungs-s

Den *s* steet an Niewesätz, déi duerch eng Konjunktioun oder e Relativpronomen ageleet sinn, direkt virum Pronomen *du, de* oder *d'*:

Hatt freet, ob s de muer kënns.

Du kriss, wat s de wëlls.

Et war näischt an der Tut, déi s du mir ginn hues.

Dat Déier, dat s du gesinn hues ...

So mer, wat fir e Brëll s de kaaft hues.

Den *s* gëtt net geschriwwen, wann dat Wuert virdu mat *s, ss, x* oder *z* ophält:

So mir, wéi eng Zoossiss de gär hues.

Bemierkung: Et dierf een de Verbindungs-s net verwiessle mat engem *s*, deen Deel vum Wuert ass:

Ech hätt gär, datt s de kënns. Ech hätt gär, dass de kënns.

Do iers de dech, ier s de dech ëmsinn hues.

1.1.27. De Verbindungs-n

Den *n* steet bei de schwaache Pronomen *de, e(n), se*, déi amplaz vun *du, hie(n), si* stinn.

Den *n* steet tëscht deene schwaache Pronomen, fir datt déi zwee *e-en* net uneneekommen:

Hues de n e gesinn? Amplaz: Hues de hie gesinn?

Wéi se n e fonnt hunn, war et ze spéit. Amplaz: Wéi se hie fonnt haten, war et ze spéit.

Bemierkung: Fakultativ ka bei Niewesätz, déi mat *ob, datt, wat* ufänken, beim Schwätzen en *-e(n)* agefüügt ginn. Dee gëtt normalerweis net geschriwwen, et sief, et wéilt een déi geschwate Sprooch erëmginn:

„Mir wëssen net, ob en d’Kanner matkommen.“

„Et ass wouer, datt e mir elo gläich fortginn.“

„So mir, wat e(n) si denken.“

4.5. Den t um Enn vu Präpositiounen

Bei *bannen, baussen, ënner, hanner, niewen, iwwer, téschen, uechter, widder* gëtt dacks en *t* ugehaangen:

*bannent dem Haus, baussent der Stad, ënnert dem Dësch, hannert dem Bam,
niewent him, iwwert de Wolleken, tëschent de Kanner, uechtert d’Gewan, widdert
dem Schaf*

niewent dir, hannert hir, widdert him, tëschent hinnen

5. D'Verben

5.1. De Stammprinzip

1.1.28. **Flektiounsending**

Déi eenzel Flektiounsendinge ginn un de Stamm ugehaangen, woubäi bei onreegelméissege Verben de Vokal am Stamm ännert:

schaffen – Stamm: *schaff-*: *du schaffs, hie schafft, mir schaffen*

wäschen – Stamm: *wäsch-*: *du wäschs, hie wäscht, mir wäschen*

falen – *du fäls*

behalen – *du behäls*

gëllen – *du gëlls, et huet gegollt*

bezuelen – *du bezils, hie bezilt, ech hu bezuelt*

fannen – *du fënns, ech hu fonnt*

liesen – *lies!, ech hu gelies*

bäissen – *bäiss!, ech hu gebass*

De Stammprinzip gëllt och bei Verben aus dem Engleschen:

scannen – *du scanns – gescannt*

jobben – *du jobbs – gejobbt*

aloggen – *du loggs an – ageloggt*

chatten – *du chatts – gechatt*

Bemierkung:

Dee Stammprinzip bleift nëmme bestoen, wann d'Quantitéit vum Vokal (laang oder kuerz, Diphthong) sech net verännert (cf. 5.2):

wëllen: *ech wëll, du wëlls, hie wëllt, ech wéilt*

kommen: *du kënns, du koums, ech si komm, ech kéim*

reiden: *du reits, hie reit, ech si geridden*

1.1.29. **Zweet Persoun Singulier**

Wann déi zweet Persoun am Singulier vum Indicatif Présent mat z, s, ss oder x geschriwwen gëtt, da kënnst keen extraen s derbäi:

du jäiz, du schwätz, du bléis, du schweess, du box, du bedux

1.1.30. g oder ch

Bei reegelméisseege Verben op *-egen* gëtt de Perfekt mat *-egt* geschriwwen:

bedeelegen – *bedeelegt*, *befriddegen* – *befriddegt*, *befestegen* – *befestegt*,
begnodegen – *begnodegt*, *behäerzegen* – *behäerzegt*, *behellegen* – *behellegt*,
bekäschtegen – *bekäschtegt*, *bekräftegen* – *bekräftegt*, *belästegen* – *belästegt*,
beleidegen – *beleidegt*, *benodeelegen* – *benodeelegt*, *benorichtegen* – *benorichtegt*,
be(on)rouegen – *be(on)rouegt*, *berechtegen* – *berechtegt*, *berücksichtegen* –
berücksichtegt, *berengegen* – *berengegt*, *beschëllegen* – *beschëllegt*, *beschiedegen*
– *beschiedegt*, *besiichtegen* – *besiichtegt*, *bestätegen* – *bestätegt*, *bewëllegen* –
bewëllegt,

diedegen – *gediedegt*, *entmëndegen* – *entmëndegt*, *erleedegen* – *erleedegt*,
ermächtegen – *ermächtegt*, *erniddregen* – *erniddregt*,

follegen – *gefollegt*, *gedëllegen* – *gedëllegt*, *geneemegen* – *geneemegt*,

iwwerwältegen – *iwwerwältegt*, *kräizegen* – *gekräizegt*,

néidegen – *genéidegt*, *péngegen* – *gepéngegt*, *priedegen* – *gepriedegt*,

rengegen – *gerengegt*, *siedegen* – *gesiedegt*,

verbëllegen – *verbëllegt*, *vermoléissegen* – *vermoléissegt*, *verwielegen* – *verwielegt*,

wierdegen – *gewierdegt*, *zeidegen* – *gezeidegt*

Och eng Rei aner Verben op *-gen* hunn e Perfekt op *-gt*:

besuergegen – *besuert*, *beweegen* – *beweegt*, *biergegen* – *gebiergt*, *erëmbaalgen* –
erëmgebalegt, *ofzweigen* – *ofgezweigt*, *prägen* – *gepräägt*, *ureegen* – *ugereegt*,
wiergegen – *gewiergt*

Bei reegelméisseege Verben op *-chen* oder *-chten* gëtt de Perfekt mat *-cht* geschriwwen:

blechen – *geblecht*, *buchen* – *gebucht*, *fluchen* – *geflucht*, *hauchen* – *gehaucht*,
kachen – *gekacht*, *laachen* – *gelaacht*, *pechen* – *gepecht*, *pochen* – *gepocht*, *puchen*
– *gepucht*, *sichen* – *gesicht*, *sproochen* – *gesproocht*, *verpflichten* – *verpflicht*

biichten – *gebiicht*, *fechten* – *gefecht*, *flechten* – *geflecht*, *flüchten* – *geflücht*, *pachten*
– *gepacht*, *schichten* – *geschicht*, *schlichten* – *geschlicht*, *schluechten* – *geschluecht*,
uuchten – *geuucht*, *uechten* – *geuecht*, *verpflichten* – *verpflicht*

Bei verschiddenen onreegelméisseege Verbe gëtt de Perfekt mat respektiv *-cht* an *-ch* geschriwwen:

bréngen – *bruecht*, *briechen* – *gebrach*, *denken* – *geduecht*, *erhéijen* – *erhéicht*,
erleeën – *erluecht*, *gläichen* – *geglach*, *héijen* – *gehéicht*, *krauchen* – *gekroch*, *leeën*
– *geluecht*, *maachen* – *gemaach*, *richen* – *geroch*, *schlächchen* – *geschlach*,
spriechen – *gesprach*, *stiechen* – *gestach*, *sträichen* – *gestrach*

5.2. D'Quantitétsreegel vun de Vokaler

Och bei de Verbe gëllen d'Prinzipie vun der Quantitétsreegel vun de Vokaler a vun der Konsonanteverduebelung no kuerzem Vokal:

sinn: du bass, dir sidd, hien ass, ech war, du waars

goen: du gees, mir ginn

stoen: dir stitt, si stinn

ginn: du gëss, dir gitt

léien: gelunn

päifen: du hues gepaff

wëssen: ech weess, ech hu gewosst

5.3. De Konsonant um Enn vum Verb

Bei de flektéierte Forme gëtt um Enn vum Verb den *d* duerch *t* ersat an de *w* duerch *f*, mee net de *b* duerch *p* an net den *s* duerch *ss*:

lueden: du luets, luet!

reiden: du reits, hie reit, geridden

lauden: du lauts, gelaut

geroden: du geréits, hie geréit, geroden

rieden: du riets, hie riet, geriet

schneiden: du schneits, du hues geschnidden

bestueden: du bestiits, hie bestit, ech si bestuet

trieden: du tréts, hien trétt, getrueden

verbidden: du verbitts, du hues verbueden

schreiwen: du schreifs, schreif!;

gruewen: du gruefs (griefs), gegruewen

erlaben: du erlaabs, hien erlaabt, ech hunn erlaabt

robben: du robbs, hie robbt, ech si gerobbt

üben: du üübs, hien üübt, ech hu geüübt

lies: du lies, lies!

weisen: du weis, hie weist, ech hu gewisen

Ausnam: *sinn: dir sidd (dd amplaz tt)*

5.4. Bemierkungen iwwert Verwiesslungsgeforen

Am Lëtzebuergesche kënn et vir, datt verschidde Verben déi selwecht Formen hunn:

goen: ech ginn, du gees, hie geet, ech si gaangen

ginn: ech ginn, du gëss, hie gëtt, ech hu ginn

falen: ech falen, du fäls, hie fält, ech si gefall

falen: ech falen, du faals, hie faalt, ech hu gefaalt

soen: ech soen, du sees, hie seet, ech hu gesot

seeën: ech seeën, du sees, hie seet, ech hu geseet

stoen: ech stinn, du stees, hie steet, ech stoung

steeën: ech steeën, du stees, hie steet, ech hu gesteet

sech froen: ech froe mech, du frees dech, hie freet sech, ech hu mech gefrot

sech freeën: ech freeë mech, du frees dech, hie freet sech, ech hu mech gefreet

Aner Verbe gläiche sech an hire Formen a kënnen liicht ënnerenee verwiesselt ginn:

spannen: ech spannen, du spënns, hie spënnt, ech hu gesponnen

spanen: ech spanen, du spaans, hie spaant, ech hu gespaant

halen: ech halen, du häls, hien hält, ech hu gehalen

huelen: ech huelen, du hëls, hien hëlt, ech hu geholl

kennen: ech kennen, du kenns, hie kennt, ech hu kannt

kënnen: ech kann, du kanns, hie kann, ech hu konnt

kommen: ech kommen, du kënns, hie kënt, ech si komm

leien: ech leien, du läis, hie läit, ech louch, ech loung (ech hu geleeën)

léien: ech léien, du litts, hie litt, ech hu gelunn

leeën: ech leeën, du lees, hie leet, ech hu geluecht

leeden: ech leeden, du leets, hie leet, mir leeden, dir leet, si leeden, ech hu geleet

leiden: ech leiden, du leits, hie leit, mir leiden, dir leit, si leiden, ech hu gelidden

léiden: ech léiden, du léits, hie léit, mir léiden, dir léit, si léiden, ech hu geléit

*(sech) setzen: ech setzen, du setz, hie setzt, ech hu (mech) gesat
sätzen: ech sätzen, du sätz, hie sätzt, ech souz (ech hu gesiess)*

*spieren: ech spieren, du spiers, hie spiert, ech hu gespuert oder gespiert
spueren: ech spueren, du spuers, hie spuert, ech hu gespuert*

*stellen: ech stellen, du stells, hie stellt, ech hu gestallt
gestalten: ech gestalten, du gestalts, hie gestalt, ech hu gestalt*

*zielen: ech zielen, du ziels, hien zielt, ech hu gezielt
zilen: ech zilen, du ziils, hien ziilt, ech hu geziilt
zillen: ech zillen, du zills, hien zillt, ech hu gezillt*

6. D'n-Reegel

6.1. Allgemeng Reegel

Wann den *n* oder *nn* um Enn vum Wuert net geschwat gött, da gött en och net geschriwwen. Ob e geschwat gött oder net, hänt dacks vum Ufanksbuschtaf vum nächste Wuert of.

1.1.31. D'n-Reegel

Den *n* oder *nn* gött prinzipiell net virun de Konsonante geschwat a geschriwwen, ausser virun *d, h, n, t* an *z*.

de Ball, de Gaart, de Kueb, de Vull, de Wee, de Su, de Schong, de Jong, de Mann, de Reen, geschwë goen, da gi mer, scho fuere mer

de 5. Abrëll – den *n* bei *de* gött net geschriwwen, well *5.* mat *f* ufänkt.

Dat ass och esou fir den *y* als Konsonant a fir den engleschen *o* oder *u*, déi net als eenzelne Vokal geschwat ginn:

de Yannick, e One-Night-Stand, e User, e United-Nations-Problem, mee: en Open-Air-Concert, en Online-Site

Bemierkungen:

- Den *n* oder *nn* gött ëmmer virun de Vokaler a virun de Konsonanten *d, h, n, t* an *z* geschwat a geschriwwen:
den Aarm, den Eck, den Indianer, den Ochs, den Uert, den Hond, den Dapp, den Nol, den Tableau, den Zuch
den 1. Abrëll, geschwënn un d'Rei kommen
- Den *n* oder *nn* gött virum *y* geschwat a geschriwwen, wann en als *i* geschwat gött:
den Yves, den Ysop
- Den *n* gött virum engleschen oder franséische Wierder geschwat a geschriwwen, déi vir mat *d* oder *t* geschwat ginn, och wann en anere Buschtaf geschriwwe steet:
en Job, den James Bond, en Cent, en Chartervol
en Centime, wann ee vir en *z* schwätzt, *e Centime*, wann ee vir e schaarfen *s* seet.
- Den *n* gött virum Ofkierzungen oder Akronymme geschwat a geschriwwen, déi vir mat engem Vokal oder *d* oder *t* geschwat ginn, och wann en anere Buschtaf geschriwwe steet:
den RTL-Interview, den CFL-Direkter

1.1.32. Extra Fäll

1.1.32.1. Den *n* gött beim Präfix *on-* geschwat a geschriwwen, egal wat fir ee Konsonant hannendrukënt:

onméiglech, ongemälleg, ongär, onbehollef, onpraktesch

Bemierkung: Bei *an-*, *un-* zielt d'n-Regel:

androen, akafen, undoen, ukucken

1.1.32.2. Substantiven an Adjektiven

Bei de Substantiven an Adjektiven, déi **net** ophale mat *-en*, *-een* oder *-äin*, gött den *n* geschriwwen a geschwat, egal wat fir ee Konsonant hannendrukënt:

d'Hänn wäschen, de Loun kasséieren, um Enn vun der Geschicht, d'Léierin weist eppes, op der Genn Stoppches spillen, de Gewënn kréien, de Kënn wäschen, eng Tréin kräischen, Frënn gesinn

eng blann Noss, eng dënn Biischt, eng ronnn Saach, eng modern Geschicht, eng spontan Ried, eng feminin Manéier, blann sinn, ronnn sinn, dënn sinn, modern sinn, intern kucken, spontan sinn, feminin sinn, maskulin sinn, immun ginn

Ausnam: *fein, schéin, zwéin* verléieren den *n* mat der *n*-Regel:

dat si fei Leit, eng schéi Geschicht, zwéi Männer

Bei de Substantiven an Adjektiven op *-en*, *-äin* zielt d'n-Regel:

de Wäi gött geschwë gedronk, d'Meedche ka muer de Moie kommen, e Schwäi schluechten, Latäi léieren

Bei den eesilbege Substantiven op *-een* ass d'n-Regel fakultativ:

d'Bee wéi hunn oder *d'Been wéi hunn*;

duerch de Ree lafen oder *duerch de Reen lafen*, mee: *e Reemantel*;

e Stee geheien oder *e Steen geheien*,

mee: *e Steekoup, eng Steekaul, e Steemetzer*

Bei heteroogen, homooogen, Veen, Ween bleibt den *n*:

heteroogen Klassen, homooogen Substanzen, an eng Veen stiechen, mat de Ween fueren

1.1.32.3. D'n-Regel göllt och an den zesummegegate Wierder:

Bierebam, Drëppeglas, Zoppeläffel, Zoppenteller, Afennoss, Kréiena, Wäifest

Bemierkung:

Virum Suffix *-schaft* bleibt den *n* stoen:

Wëssenschaft, Eegenschaft, Machenschaft

1.1.32.4. Viru Sazzeече bleibt den *n* ëmmer stoen:

Mir wollte froen, wéini et ufänkt.

Hie wollt net matgoen, ma dunn huet e sech et anescht iwwerluecht.

Dat ass och esou, wann den *n* net geschwat gött:

Kucken, wéi et virugeet. Lafen, bis et net méi geet.

Zu de Sazzeeche gehéieren:

Punkt, Komma, Strécpunkt (Semikolon), Doppelpunkt, Froenzeechen, Ausrufezeechen, Zeeche vun der direkter Ried, Klameren, Gedankestréch

Och virum schife Stréch bleift den n stoen:

Kolleeginnen/Kolleegen!

1.1.32.5. Viru Wuertzeechen (Bindestréch, Wieder déi ervirgehewe sinn duerch kursiv Schrëft oder Gänsefüsercher), applizéiert sech d' n -Reegel mam Wuert oder Sazzeechen, dat hannert dem Wuertzeeche steet.

Dat Vun-der-Hand-an-de-Mond-Liewe geet mer net. E Kapp-u-Kapp-Rennen, d'Käschten-Notze-Berechnung, en Dräi-Komponente-Pech, en Zweek-Phase-Modell

Orangen- an Äppeljus, Orangë- plus Äppelgebeess. Orangen-, ma keen Hammbersgebeess

Et nennt een hien de „Kropemann“.

Bemierkung: Wann de Sënn et erfuerderlech mécht, bleift den n stoen:

D'Wieder „bléien“ a „fléien“ maachen e schéine Reim.

6.2. Fakultativen n

1.1.33. Viru *si, se, säin, seng, sech, sou*

Virun de Wieder *si, se, säin, seng, sech, sou* ass den n fakultativ.

wann si kommen oder wa si kommen, hu si oder hunn si

1.1.34. Plakater

Op Plakater oder Affichen, an Titelen oder Gedichter kann den n stoe bleiwen, wann dat visuell erfuerderlech ass:

Wëssen Kënnen Wëllen

do ass all Kand a Këndchen

beim Fuesechsliddche frou

6.3. Den n bei Nimm vu Persounen

Um Enn vun engem Vir- oder Familljennumm, oder engem Deel dovun, bleift den n stoen:

den Här Klein schléift, de Van-Gogh-Musée

Wann den Numm flektéiert ass, z. B. am Pluriel, bleift den n net stoen, wann d' n -Reegel gräift:

D'Jange kréien e Bistro. Bei Schmitte gëtt geschafft. Et ass de Schmitte Guy, de Schmitte hire Guy.

d'Hemmesmillen, also: Hemessen hir Millen, der Famill Hemes hir Millen

Bemierkung:

Et schreift ee *Röntgenstralen*, wann een den Numm vum Fuerscher wëllt ervirhiewen, soss *Röntgestralen*.

6.4. Den *n* bei geographeschen Nimm

Den *n* fällt ewech bei geographeschen Nimm, déi mat *-en* ophalen, mee net bei deenen aneren:

an Italie fueren, Spuenierees, an Norwege goen, a Schweede fueren, an Asie wunnen, um Schwaarze Mier

an de Pyrenäe wanderen, an d'Alpe goen, d'Appalache kennen,

zu Lëntge brennt et, zu Négse schéngt d'Sonn,

de lëtzebuergeschen Deel vun den Ardenne gëtt als Éislek bezeechent,

London war ëmmer d'Haaptstad vun England,

zu Berlin leeft et sech gutt.

Bemierkung: Bei *Griichenland* oder *Griicheland* ginn et déi zwou Méiglechkeeten.

7. D’Grouss- a Klengschreiwung

Substantiven, Nimm an de Sazufank gi groussgeschriwwen.

7.1. Substantiven a substantivéiert aner Kategorien

1.1.35. D’Substantiven

Substantive gi groussgeschriwwen:

Himmel, Haus, Buch, Kaffi, Taass, Büro, Romantik, Fläiss, Philosophie, Blézt, Geschichte, Paangech

Héichhaus, Geschichtsbuch, Kaffistaass, Schéiferhond, Schnellzuch, Bläistëft

1.1.36. Den Infinitiv als Substantiv

Gëtt en Infinitiv als Substantiv gebraucht, schreift een e grouss:

D’Schreiwen ass him ëmmer liichtgefall. D’Ofrappe war an Nullkommanäischt geschitt. Iwwert dem Lafen ass e gefall. Ech kréien dech un d’Schaffen. Beim Plënnere ass him eppes op de Fouss gefall. Hien huet ugefaange mam Schaffen.

Mee: Hien huet ugefaange mat schaffen. Hien huet ugefaangen ze schaffen.

Infinitivgruppen aus zwee Elementer ginn zesammen- a groussgeschriwwen:

Beim Autofuere soll een net telefonéieren.

1.1.37. D’Adjektiv an de Partizip als Substantiv

Aus engem Adjektiv kann e Substantiv gemaach ginn:

e bloe Rack – dat Blot am Hannergrond, e gudde Patt – dat Gutt dodrun, eng gekachten Ham – eppes selwer Gekachtes

Ales an Neies, dat kann och zesummepassen.

Eppes op Lëtzebuergesch soen.

Dat Lescht, wat ze maachen ass. Zu gudder Lescht. Ech hunn hien an der Lescht dacks gesinn.

Mee: Et ass fir d’éischt. Ech hunn hien d’lescht / deslescht gesinn. Et ass fir d’lescht.

Dat Ganzt. Am grouse Ganzen.

Eppes am Gudde reegelen.

Am Wesentlechen, am Allgemengen

vu Klengem un, zanter Laangem, bei Wäitem, bis op Weideres, ouni Weideres, vu Wäitem

vu Noem a vu Wäitem, mee: vun no a vu wäit

Dacks sti Wierder wéi *vill*, *näischt* oder *eppes* virun engem Substantiv, deen aus engem Adjektiv oder Partizip entsteet:

Eppes Geléintes, eppes Gemooltes, eppes Verbranntes

Eppes Neits (oder: eppes Neies) ass ëmmer spannend.

Et ass näischt Wichteges gesot ginn.

Si mat enger Koppel vun Adjektive Leit gemengt, gëtt groussgeschriwwen:

Jonk an Al hu matgemaach, dat betrëfft Aarm a Räich.

Och **Superlativen a Komparative** kënnen substantivéiert ginn:

Mir waren op dat Schlëmmst gefaasst. Dat Einfachst ass, wa mir hie gewäerde loossen. Et wier fir hien dat Bescht, wann en d'Schoul géif wiesselen. Hien ass Besseres gewinnt. Et sinn ëmmer déi méi Schéin, déi gewielt ginn.

Superlativkonstruktiounen mat **am** gi klenggeschriwwen:

Et wier am beschten, wann dir all matkéimt. Si ginn am léifste bei de Pit an d'Anne essen. Hir Feiere sinn ëmmer am flottsten.

Fest Ausdréck mat Präpositioun an (onflektiertem) Adjektiv gi klenggeschriwwen:

duerch déck an dënn, iwwer kuerz oder laang, vu kleng op, vu privat ze verkafen

1.1.38. Aner Substantivéierungen

Och Adverben, Präpositiounen, Pronomen a Konjunktiounen kënnen substantivéiert ginn.

Hien huet mir den Du ugebueden (hie sot, mir sollten eis duzen).

An dëser Saach gëtt et keen Entweder-oder. Net de Wat ass hei wichtig, ma de Firwat. Mir soen lech am Viraus Merci.

All, alles, allem, aner, anescht an aner Pronomen, déi fir e Substantiv stinn, gi klenggeschriwwen:

Dat weess awer elo wierklech jiddereen. Si hunn et all gewosst. Dat war alles vill ze schwéier. Virun allem ...

(deen) aneren, (déi) aner

Ënner anerem hu mer och iwwer déi nei Strukturen diskutéiert.

1.1.39. D'Zesummesetzung mat Bindestréch

Gi Wierder mat Bindestrécher gekoppelt (cf. 8.1.1) an als Substantiv benotzt, schreift een dat éischt Wuert an och d'Substantive grouss:

eng Mozart-Symphonie, e Burn-out-Syndrom, den Helleg-Geescht-Tunnel, keen Entweder-oder

Ausnam: zesummegegate Wieder aus dem Franséischen an aus anere Sproochen (cf. 9.2.5 an 9.5).

7.2. Fest Verbindunge mat Substantiven

Et gi groussgeschriwwen:

- de Substantiv an adverbiale Wendungen:

am Fong, vun Haus aus, zu Land, zur Nout, zu Bierg stoen, zu Enn goen, a Kaf huelen, a Fro stellen, zu Gronn goen, sech an Uecht huelen, eppes ausser Uecht loossen, huel dech an Uecht!

Präpositional Wendunge mat Substantiv:

a Besuch op, zu Gonschte vun, mat Hëllef vun, zu Laaschte vun, op Grond vun, Äddi soen, Merci soen, Schold hunn

Onrecht hunn; Recht kréien; Recht ginn; Recht hunn;

Uecht ginn, Uecht doen, do gutt Uecht!

Steet allerdéngs an esou Wendungen d'Verb *sinn*, hu mer et net méi mat engem Substantiv ze doen. Duerfir gëtt klenggeschriwwen:

si si schold drun, hien ass faillite, ech sinn es leed(s)

ech si faillite, well ech Faillite gemaach hunn

D'Adverbe *rieds* (am Sënn vu *rieden*) a *wëlles* ginn ëmmer klenggeschriwwen:

rieds sinn, rieds goen, rieds hunn

wëlles sinn, wëlles hunn

Merci, Äddi, Moien, Jo, Neen a Verbindung mat *soen, schreiwen, stëmmen* etc. gi groussgeschriwwen:

Ech soen hinnen nach Äddi.

Mir hu Jo gesot.

Schreif hinnen en décke Merci.

Hues du dann elo mat Jo gestëmmt oder bass de beim Nee bliwwen?

So hinne Moien.

Beim Äddisoen hu si sech d'Hand ginn.

7.3. D'Dageszäiten an d'Wochendeeg

Bei Ausdréck mat *gëschter* oder *virgëschter* plus Dageszäit gëtt d'Dageszäit groussgeschriwwen:

gëschter Owend, gëschter Mëtten, gëschter Mueren

Bei Zesummesetzung mat *haut*, *mar* an *iwwer* ass et kloer, well en Artikel virdrusteet:

haut de Mëtteg, muer de Mëtteg, haut den Owend, haut de Mueren

D'Wochendeeg gi groussgeschriwwen, och an Zesummesetzungen:

e Méindeg, de Méindeg, de Méinden, de Méindeg de Moien, um Méindegmoien

Adverbe bleiwen ëmmer kleng:

Mir waren owes nach een huelen. Mir gi sonndes spadséieren. Ech hunn hënt gutt geschlof. Méindes sinn ech ëmmer midd.

7.4. Eenzel Buschtawen

Ob den eenzelne Buschtaf grouss- oder klenggeschriwwen gëtt, hänkt dovun of:

- a) ob en als Substantiv gebraucht gëtt oder net:

Maach mer keen X fir en U vir! Wien A seet, muss och B soen. Den ABC als Alphabet.

No a, b an c kënnt d.

- b) oder ob de Sënn eng Kleng- oder Groussschreiwung verlaangt:

de Punkt um i (e groussen I huet am Lëtzebuergesche kee Punkt);

de schife Stréch am Rondel vum Q

7.5. Ofkierzungen

1.1.40. Wat ass eng Ofkierzung?

Als Ofkierzung gëtt d'Duerstellungsform vun engem oder méi Wieder verstanen, déi méi kuerz ass wéi déi ausgeschriwwen Form. Et gi verschidden Zorte vun Ofkierzungen:

- D'Ofkierzung besteet aus dem Ufanksbuschtaf:
S. (Säit), O (Osten)
- D'Ofkierzung besteet aus e puer Buschtawen a beim Liese ginn d'Wieder ausgeschwat:
*z. B. (zum Beispill), d. h. (dat heescht), asw. (an esou weider), Art. (Artikel – Gesetz), Jh. (Joerhonnert), e. t. (cum tempore), cf. (confer), A. D. (Anno Domini), ca. (circa), B. A. (Bachelor of Arts), wgl. (wannechgelift)
Dr., Tel., allg., evtl., ë. a., a. d. R. (an der Reegel), Nr.*
- Ausgeschwat ginn och d'Moosseenheeten:

m (Meter), kg (Kilo oder Kilogramm), qm (Quadratmeter)

km, l, t, cm

Bemierkung: Bei gedréckten Texter gëtt tëschent den eenzelnen Deeler vun enger Ofkierzung ewéi z. B. oder d. h. kee ganze Sputt, mee just en hallwe gelooss.

- D'Ofkierzung besteet aus engem Deel vun engem méi laange Wuert (Kuerzwierder):
*Foto (Fotografie), Bus (Autobus), Proff (Professor),
Auto, Akku, Deo, Krimi, Uni, Disko, Cello*
- D'Ofkierzung besteet aus den Ufanksbuschtawe vu méi Wierder an ergëtt e Kuerzwuert, dat ewéi e Wuert ausgeschwat gëtt. Dës Ofkierzunge kléngen ewéi en eegestännegt Wuert:

Nato, Uno, Aids, Laser, Ufo, Pin, Unesco

- D'Ofkierzung besteet aus den Ufanksbuschtawe vu méi Wierder oder engem zesummegegate Wuert. Et gëtt all eenzelne Buschtaf vun der Ofkierzung fir sech gelies, „We-Em“ fir WM, „Dee-Vau-Dee“ oder „Dee-Wee-Dee“ fir DVD:

ASBL, DVD, PS, WM, EU, UN, UKW, EZB

Vill Firmennimm oder Nimm vun Organisatioune ginn och esou gebraucht:

RTL, INL, EU, CFL

Et ginn och Mëschformen:

JPEG (Joint photographic experts group): „Ji-Peg“

1.1.41. Grouss Buschtawen oder klenger?

Bei Ofkierzungen, déi ee wéi e Wuert ausschwätze kann, gëtt just den Ufanksbuschtaf groussgeschriwwen:

D'Uno huet eng aussergewöhnlech Versammlung festgeluecht. Déi nächst Nato-Manövere sinn am August. Et gi gutt Medikamenter géint Aids.

Handelt et sech ëm eng Ofkierzung, déi fir d'Aussprooch buschtawéiert gëtt, ginn déi eenzel Buschtawe groussgeschriwwen. Eng Plurielsendung gëtt a kleng Buschtawen ugehaangen:

Déi nächst WM ass an zwee Joer. Si haten e Koup DVDen do leien. Am Wanter gëtt den ACL dacks geruff.

Bei Ofkierzungen aus eenzelne Buschtawe ginn déi eenzel Buschtawen esou geschriwwen, wéi wann d'Wuert ausgeschriwwen wier: Den éischte Buschtaf fir e Substantiv gëtt groussgeschriwwen, déi aner Buschtawe kleng.

Dat steet op S. 11. Mir hunn z. B. all Mount en Ausfluch mat hinne gemaach.

D'Reunioun fänkt um 7 Auer c. t. un.

1.1.42. Mat oder ouni Punkt?

Et kënnt kee Punkt bei Kuerzwierder an Akronymmen:

Foto, Bus, Akku, UKW, WM, PS

Aner Ofkierzunge kréien e Punkt, bei Ofkierzungen aus méi Deeler steet hanner all Element e Punkt:

z. B., d. h., Dr. med., ca., Dipl.-Ing.

Ausnamen:

- asw. kritt just e Punkt hanner dem *w*.
- Kee Punkt kënn bei Moosseenheeten, Himmelsrichtungen, chemeschen Elementer:
m, l, S, W, NO, H, O, Cl

7.6. D'Zuelen an d'Zueladjektiven

Grondzuelen, déi als Ziffer gebraucht ginn, gi groussgeschriwwen:

Hien huet eng Eent an der Prüfung. Hatt huet eng Dräi op der Zensur. Dat Klengt huet dräimol (oder: dräi Mol) hannereneen eng Sechs gewierfelt.

Bréch an Ordinalzuelen, déi als Substantiv gebraucht ginn, schreift ee grouss:

Dee Fënnefte krut näischt méi. Dat Éischt war bal eng Sekonn méi séier. Jidderee krut e Véierel vum Kuch.

Kardinalzuelen ënner enger Millioun gi klenggeschriwwen:

Si waren alle sechs komm. Hien ass schonn iwver achtzeg, si ass iwver uechtzég.

Déi siwe Weltwunner, d'Zuele vun eent bis eelef, mir sinn zu acht, bis honnert zielen. Hien ass mat Tempo honnert duerch d'Duerf gerannt.

Hie wollt dofir honnert Euro hunn.

Zueladjektiven, déi keng genee Quantitéit uginn, gi groussgeschriwwen:

Et mussen Honnerte vu Stroosse gefléckt ginn an Dosende vu Brécken.

Et war nach Verschiddenes ze erleedegen. Dat Ganzt war séier erëm vergiess.

Dës Funktioun hunn och vill Pronomen :

Jidder Einzelne muss sech dorun halen. Hie war deen Eenzegen, dee Bescheed wouss. Et hat keen drop opgepasst. Wa muenchereen dat och mengt, et ass awer net esou. . Déi eng fannen dëst besser, déi aner dat.

An der Reegel klenggeschriwwe ginn d'Zueladjektive *vill, wéineg* an all hire Formen:

Dat hunn der scho vill gesot. Déi wéineg, déi dat net soen, hunn ech net begéint.

Déi meescht sinn domat averstanen.

7.7. D’Nimm an d’Titelen

1.1.43. Einfach Nimm

Einfach Nimm gi groussgeschriwwen:

Pit, Carine, Christiane Muller, Max Hoffman, Musel, Sauer, Ierpeldeng, Esch, Veianen, Niklosbiereg, Napoleongaart

1.1.44. D’Nimm mat méi Deeler

Wann en Adjektiv, e Partizip, eng Zuel oder e Pronomen zu engem Numm gehéiert, da gëtt deen och groussgeschriwwen:

d’Schwaarzt Mier, den Noen Osten, d’Olympesch Spiller, den Internationalen Olympesche Comité (oder: Komitee), de Grousse Won, de Schifen Tuerm vu Pisa

Wann aus enger geographescher Bezeechnung e Wuert mat -er ofgeleet gëtt, gëtt dat ëmmer groussgeschriwwen:

de Schwäizer Kéis, d’Lallenger Kierch, d’Lëtzebuerger Strooss

Dat éischt Wuert vun engem Stroossennumm gëtt groussgeschriwwen an och Adjektiven, déi zu deem Numm gehéieren:

Ech wunnen Op Tomm, du wunns An der Hiel, hie wunnt Op der Muerbels, si wunnen Um Leschte Steiwer

Historesch Faiten an Epochen, Kalennerdeeg, Titelen asw. ginn och groussgeschriwwen:

den Hellege Stull, d’Franséisch Revolutioun, den Hellege Rack (zu Tréier), den Éischte Weltkrich

Dat gëllt och fir de wëssenschaftlechen Numm vu Planzen an Déieren:

Rout Kréischelen, Schwaarz Kréischelen, Déck Kréischelen, de Bengaleschen Tiger, den Indeschen Elefant, e Wëllt Schwäin (oder: e Wëllschwäin), eng Wëll Kaz (oder: eng Wëllkaz)

Wa sech duerch en Ausdrock aus Adjektiv a Substantiv eng nei Bedeitung ergëtt, gëtt groussgeschriwwen. Et muss ee klengschreiwen, wann dës Bedeitung net gemengt ass:

e schwaarzt Briet (iergende Briet, dat schwaarz ass) / um Schwaarze Briet (wou d’Informatiounen hänken)

e schwaarze Mann / de Schwaarze Mann (deen d’Kanner fäerte sollen oder deen am Mëllerdall)

e schwaarzt Lach / e Schwaarzt Lach (Astronomie)

eng rout Kaart / déi Rout Kaart (am Fussball)

1.1.45. D’Titelen

Dat éischt Wuert vun engem Titel (Buch, Film, Artikel) gëtt groussgeschriwwen:

De Film *Eng nei Zäit* war e groussen Erfolleg. An der Schoul hu mer missen en Aufsatz schreiwen: „Fir oder géint d’Boxen“. Kenns de dem Pol Greisch säi Buch *Mäi Frënd Benn?*

1.1.46. D'Urieden

Déi vertraulech Urieden *du, de, dech, dir* am Singulier an *dir, der, iech* am Pluriel gi klenggeschriwwen:

Hues du eppes fonnt fir dech? Maacht der iech fäerdeg!

D'Héiflechkeetspronomen *Dir, Är, Iech* ginn ëmmer groussgeschriwwen.

Hutt Dir Iech mat Ären Noperen arrangéiert?

Wann Dir eng Ufro maacht, kënnt Der deen heite Service kontaktéieren.

Kéint Dir Ärsäits kontrolléieren, ob se Iech et geschéckt hunn?

1.1.47. De Sazufank

Hannert engem Doppelpunkt fänke just ganz Sätz mat engem grouse Buschtaf un.

No der Uried am Bréif steet e Komma an dono, wann et kee Substantiv ass, e klenge Buschtaf:

Här Muller,

mir si frou ...

Steet en Apostroph un éischer Plaz an engem Saz, gëllt den Apostroph als dat éischt Zeechen. Do hannendru gëtt klenggeschriwwen:

't ass kal.

8. D'Getrennt- an Zesummeschreiwung

8.1. D'Substantiven

1.1.48. Zesummegegeschriwwen

Zwee oder méi Substantive ginn zesummegegeschriwwen:

Aarbechtsgrupp, Entwécklungshëllef, Foussgängerwee, Grondschoul, Liewenslaf, Regierungsprogramm, Zëmmerdier

E Substantiv kann och mat engem Verb oder engem Adjektiv oder mat *net* zesummegegeschriwwen ginn:

Bakform, Blosaier, Héichhaus, Lafschong, Schreifdësch, e Schwéierblesséierten, e Liichtverletzten

Lëtzebuenger an Netlëtzebuenger

Bemierkungen:

- En eventuelle Fouen-s gëtt tëscht d'Wierder agefüügt (cf. 1.2.5):

Kathedralsturm, Schofspelz

- Wann dräimol en a oder en o beienee kënn, da kann ee fir d'Lieserlechkeet e Bindestréch setzen:

Zoo-Orchester oder Zooorchester, Staccato-Ootmung oder Staccatootmung, Mega-Aarbecht oder Megaaarbecht

- Bei Substantivéierung vun enger Expressioun mat engem Infinitiv gëtt zesummegegeschriwwen:

d'Autofueren, d'Geschichteliesen, d'Spadséieregoen

- En einfachen Numm gëtt mam Substantiv hannendrun zesummegegeschriwwen:

Suezkanal, Muselwéngchen, Röntgenstralen, Achillesseen, Nobelpräis

- Ginn dës Substantiven awer méi laang an oniwwersiichtlech, oder sinn Akronymmen dran, schreift ee mat Bindestréch:

eng Mozart-Symphonie, e Burn-out-Syndrom, eng Koffer-Zénk-Lagéierung, en USB-Stick, e Vieso-Cours, en Nato-Staat, en CD-Lafwierk, de pH-Wäert, d'SES-Satelliten, eis n-Reegel, den US-Staat Ohio

Beckiusstrooss, mee: Jean-Pierre-Beckius-Strooss

1.1.49. Auserneegeschriwwen

Bei Ofleedunge vu geographeschen Nimm op *-er* gëtt auserneegeschriwwen:

Genfer Séi, Wiener Schnitzel, Lëtzebuenger Strooss

Bemierkung: Wann den *-er* zum Numm gehéiert, gëtt uneneegeschriwwen:

Heischergronn, Bierengerbiere

8.2. De Brochdeel vun enger Mooss

E Brochdeel vun enger Moosseenheet gëtt ewéi e Substantiv behandelt:

e Véierelsliter, e Véierelspond Botter, zwou Honnertstelsekonnen

Ausnam: *hallef, hallwer* gëtt wéi en Adjektiv behandelt:

an enger hallwer Stonn, nach eng hallef Stonn, en hallwe Liter

zwou Véierelstonne sinn eng hallef Stonn

8.3. D'Adjektiven

1.1.50. **Zesummegeschriwwen**

Gläichrangeg Adjektive ginn am Prinzip zesummegeschriwwen:

dafstomm, groblo, naasskal, séisssauer

Si gläichrangeg Adjektiven awer méi laang a ginn se oniwwersiichtlech, schreift ee mat Bindestréch:

de wëssenschaftlech-techneschen Assistent, déi lëtzebuergesch-belsch Grenz

Wann dat éischt Element, dat ewéi e Präfix gebraucht gëtt, d'Adjektiv hannendrun an der Bedeitung verstärkt oder ofschwächt, gëtt zesummegeschriwwen:

héichgëfteg, hyperaktiv, mannerbemëttelt, superschlau, ultrakonservativ, waarmhärzeg, extradënn

Heizou gehéieren och Präfixe wéi *psycho*:

psychosozial, Psychoanalys

Adjektiven a Partizipe ginn a Verbindung mat Substantiven zesummegeschriwwen:

äiskal, altersbedéngt, benutzerfrëndlech, doudonglécklech, liewensgeféierlech, steenhaart, waasserdicht, meterhéich, mee: e puer Meter héich

computergesteiert

Et gëtt och zesummegeschriwwen, wann eent vun den Elementer net eleng virkënt:

angloamerikanesch, eendeiteg, méideiteg, villfach, zweefach

1.1.51. **Zesummen- oder auserneegeschriwwen**

Et huet een d'Wiel bei *allgemeng* plus en Adjektiv:

Dat ass en allgemenggültegen Zousaz. Dat ass en allgemeng gültegen Zousaz.

Et huet een d'Wiel bei Verbindunge mat engem Partizip, deem adjektivesch benotzt gëtt:

e selwergestréckte Schal oder e selwer gestréckte Schal

déi uewenernimmte Persoun oder déi uewen ernimmte Persoun

déi sougenannte Roswell-Diaen oder déi sou genannte Roswell-Diaen

elengerzéiend Mammen a Pappen oder eleng erziend Mammen a Pappen

1.1.52. Auserneegeschriwwen

Auserneegeschriwwen gëtt

- bei Konstruktiounen vun Adjektive mat *net*
net ëffentlech, net stationär
- wann den éischten Deel en Adjektiv ass, deen e Grad festleet, dee ka gesteigert ginn:
enk vertraut
liicht verdaulech, schwéier krank, schwéier blesséiert, liicht verletzt, méi liicht verdaulech
schlecht gelaunt, immens schlecht gelaunt
hallef ugedoen, hallef eidel, hallef erfruer, si haten hien hallef doutgeschloen
e wäit verbreeten lertum
- bei *kachen, rosen, fléissen*:
kache waarm, kache gliddeg, mat kache Waasser, rose wéineg, fléisse Waasser

8.4. D'Verben

1.1.53. Zesummeegeschriwwen

Am Prinzip gi Verben a Verbindung mat Partikelen zesummeegeschriwwen. Et gëtt just am Infinitiv, beim Partizip a bei Verb-Endstellung am Niewesaz zesummeegeschriwwen. Soss gëtt getrennt:

opmaachen: Ech maachen op. Maach op!

virstellen: Ech stelle vir. Hie stellt eis vir.

opfalen: Esou eppes fällt natierlech op.

zegutthalen: Ech halen hinnen dat zegutt.

heemgoen: Ech ginn heem, géi och heem!

Partikele sinn:

- Präpositiounen:
an-, op-, mat-
- Adverben:
ewech-, erëm-, zeréck-, zesummen-
- Bestanddeeler a Verbindung mat engem Verb, déi net méi enger bestëmmter Kategorie kënnen zougeuerdent ginn:
präis-, wett-, wäis-, heem-

Läit am Infinitiv oder am Partizip d'Haaptbetounung op der Partikel (egal ob éischt oder zweet Silb), gëtt zesummegeeschriwwen:

aneneeknuppen, auslafen, beieneebleiwen

doutschloen

erëmgesinn, erausgoen, eranhuelen

deelhuelen, dervukommen, derhannertstiechen, dernieftleien, derbäihunn, dobleiwen

erëmgesinn, erausgoen, eranhuelen, ewechginn

feelgoen, feelschloen, festhalen, fräispriechen, géintiwwerleien, groussschreiwen

heemgoen, hopsgoen, iwverhandhuelen, klengschreiwen, lassloossen, leeddoen

matdeelen, mathuelen, matrappen

opfalen, opmaachen, opgoen, präisginn, standhalen

virkommen, virstellen, wettmaachen

zegutthalen, zeréckfannen, zesammenhalen, zesummestellen, zesummeschreiwen, zesummestrécken

si sinn nach eemol dervukomm; si goufe fräigesprach; du bass erausgaangen; ech hunn et erageholl

Läit awer am Infinitiv oder am Partizip d'Betounung um Verb, dann ass d'Bedeitung eng aner an et gëtt auserneegeschiwwen:

*Mir gesi si muer erëm. Mir hu si erëmgesinn. No senger Operatioun kann hien erëm **gesinn**.*

*Wëlls de dobäibleiwen? Wëlls de dobäi **bleiwen**?*

Si kéinte sech anenee verléiwen. Dat ass dovou koum, well en ni opgepasst huet. Et beieneen aushalen, nach gutt beienee sinn. Ech wëll dat mat heem huelen.

*Et huet alles geännert, mir hunn eis **ëmgestallt**. Ech hunn d'Miwwelen an der Stuff **ëmgestallt**. D'Polizisten hunn sech ëm hie **gestallt**.*

1.1.54. Auserneegeschiwwen

Auserneegeschiwwen ginn:

- d'Verbindunge mam Verb *sinn*:

do sinn, eriwwer sinn, derbäi sinn, u sinn, aus sinn, op sinn

- d'Verbindunge vu Verben (Partizip oder Infinitiv):

gefaangen huelen, getrennt schreiwen, verluer goen, akafe goen, spadséiere goen, schreiwe léieren, kenne léieren, stoe bleiwen, waarde loossen

- wann den éischten Deel e Substantiv ass, deem seng Bedeitung net verblätzt ass:

hie ka gutt Vélo fueren a schlecht Auto fueren, Piano spillen, Angscht hunn, Schi fueren, sech an Uecht huelen, ech hunn Uecht gedoen

- wann den éischten Deel en Adjektiv ass, dat mam Verb keng iwverdroe Bedeitung ergëtt:

waarm maachen, kleng schneiden, futti maachen, propper maachen

- d'Zesummesetzunge mat Präpositioun a Substantiv:
zu Gronn goen; a Fro stellen, a Stand halen, zu Rot zéien
- zesummegegate Wieder mat engem Verb an engem éischten Deel, deen als Ganzt net kann eleng virkommen:
zemutt (zumutt) sinn, zeschan (zuschän) maachen, zewee (zuwee) bréngen; zeleeds (zuleeds) doen, zuscholde (zuschëlde) komme loossen, zestand (zustand) kommen (bréngen), zurieds stellen, amgaang sinn.
amstand: Amstand genuch, si kommen haut net. Si sinn net emol amstand, sech ofzemellen.

Wann d'Kombinatioun Adjektiv/Verb oder Verb/Verb eng nei Bedeitung kritt (eng iwwerdroe Bedeitung), déi net der Bedeitung vun den eenzelnen Deeler entsprécht, gëtt zesummegegeschriwwen, am Infinitiv, am Partizip an am ze-Infinitiv:

sech futtimaachen, eppes sathunn, ee krankschreiwien, schwéierfalen (awer: hien ass gëschter schwéier gefall), sech futtilaachen, eppes richtegstellen, een hellegspriechen, routgesinn, sech schwéierdoen, sëtzebleiwen
den Dokter huet si krankgeschriwwen, mir hu routgesinn.
Si hu sech goegelooss. No där Affär gouf hie falegelooss.
Si sinn allen zwee sëtzebliwwen, d. h. si hunn alle béid d'Schouljoer missen doubléieren.
Mee: Hien ass sëtze bliwwen, op senger Plaz, op sengem Stull.

8.5. Adverbien, Konjunktioenen, Präpositiounen a Pronomen

1.1.55. Zesummegegeschriwwen

Et ginn zesummegegeschriwwen:

- *wannechgelift, watgelift*
wannechgelift gëtt mat wgl. ofgekierzt
- Zesummesetzunge mat *iergend*:
iergendeen, iergendeppes, jiddereen, mengesgläichen, iergendeen, iergendeppes, iergendwou, iergendwéi
iergendeng Fra, iergende Mann, iergendee Kand, op iergendeng Manéier
Ausnam: *iergend esou een, iergend esou eppes*
- Konjunktioenen:
amplaz, andeems, soufären, nodeems, obschonns, zënterhier, soubal, souwuel, wougéint, zemoos, souwäit ech weess, soulaang dat esou ass
Äppel amplaz Orangen. Maach virun, amplaz ze trëntelen!
Ausnamen: *sou datt oder soudatt, sou dass oder soudass, ausser dass, ouni dass*
- Adverbien, Konjunktioenen, Präpositiounen a Pronomen wéi:
allerdéngs, allersäits, anerendeels, anerersäits,
beileiwen, biergop, biergof, trapop, trapof

*dagsiwwer, därmoossen, dowéin(s)t, dommerweis,
 eemol, ëmsou, engesdeels, engersäits, eenegermoossen, ënnerwee,
 géintiwwer, genaousou, gläichermoossen, gradesou, gréisstendeels,
 iergendeen, jidderzäit,
 keemools, kengesfalls, kengeswees, kuerzerhand,
 mathëllef, mengersäits, mengetweegen, mu(e)nchmol,
 neierdéngs, nimools,
 opgrond, opsäiten,
 schlëmmstefalls, sengerzäit, sengesgläichen, souwisou, souwéisou,
 unhand,
 villmools, vusäiten,
 zäitliwens, zemol, zemools, zesoen, zudéifst, zuléift, zugonschten,
 zulaaschten, zurzäit, zweemol
 awer cf. 8.5.2*

1.1.56. Auserneegeschiwwen

Auserneegeschiwwen ginn:

- Kombinatioune mat *selwecht* an *nämmlecht*:

*de selwechten, dee selwechten, dat selwecht, déi selwecht, deen
 nämmlechten, dat nämmlecht, déi nämmlecht*

*Hie fiert zanter Jore mat dem selwechten Auto. Hie fiert mat deem selwechten Auto
 ewéi ech. Ech hunn dat nämmlecht geduecht.*

- Kombinatioune vun Adjektiven, Adverben oder Pronome mat (e)sou, ze an (e)wéi:

*esou vill, esou wéineg, esou wäit, et ass esou wäit; sou vill Zäit, esou vill s de
 wëlls, esou wäit ewéi méiglech, ze vill, ze mann, ze wéineg; wéi vill, wéi laang*

Fakultativ: *soudass, sou dass, soudatt, sou datt; sougenannt, sou genannt*

Awer:

souzesoen,

wéivillten als Adjektiv gebraucht: *De wéivillte si mer haut?*

- wann déi eenzel Deeler als selbstänneg Wieder ze erkenne sinn:

*doriwwer eraus, guer net, virun allem, vun Haus aus, zu Enn (bréngen), zu
 Fouss (goen), zu Schued (kommen), mat Zäiten, dës Kéier, dës Säit, keng
 Kéier, zu Hänn, zur Zäit vum*

- erweidert Pronomen:

guer keen, soss keen

8.6. Verbindunge mat Zuelen, Ofkierzungen, eenzelne Buschtawen

1.1.57. Zusammensetzung mat eenzelne Buschtawen

Si gi mat Bindestréch gekoppelt:

i-Punkt, Fouen-s, T-Shirt, x-mol, x-belibeg

1.1.58. Zesummesetzung mat Zuelen

Si gi mat Bindestréch gekoppelt:

5-mol (och: 5 Mol), 100-prozenteg, e 70-Järegen, e 50-järege Mann, eng 2/3-Majoritéit, en 30-Tonner, eng 5:3-Néierlag, eng 40-Stonne-Woch, den 100-Meter-Laf, d'90er-Joren

1res-Diplom, 13es-Diplom, 7es-Schüler

Steet awer e Suffix ewéi *-eg* oder *-stel* hannert der Zuel, kënnst kee Bindestréch:

100%eg, eng 100stel Sekonn

1.1.59. Zesummesetzung mat Ofkierzungen

Si gi mat Bindestréch gekoppelt:

de pH-Wäert, d'Uno-Generalversammlung, en SES-Satellit, UV-Stralen

9. D'Friemwierder

9.1. Allgemeng Reegelen

Friemwierder si Wierder, déi net komplett un eis Sprooch ugepasst sinn. Dat gëtt dättelech duerch e frieme Marker, z. B. en Accent an der Schreifweis oder en nasale Laut an der Aussprooch ewéi bei *Timber*.

Am Prinzip gëtt de Friemwierder hir Schreifweis bäibehalen. Substantiver aus frieme Sprooche ginn awer groussgeschriwwen:

Abus, Accent, Accident, Concours, Courage, Dictionnaire, Ministère, Trottoir, Jeep, Lobby, Party

De Pluriel vu Friemwierder gëtt meeschtens mat de lëtzebuergesche Plurielendungen *-(e)n* oder *-er* gebilt:

Designeren, Partyen, Trottoiren, Concoursen, Accidenter

Friemwierder kënnen komplett an déi lëtzebuergesch Schreifweis iwwerholl ginn; dat steet dann am LD.

Diwwi, Jelli, Fiss, Koseng, Monnonk, Mattant, Mamsell, Maschinn, Schantjen, Vëlo, Wallis, zerwéieren, Ziwwi, Tëlee, Vëlo, Büfdeck oder Bifdeck

Fachlech Begrëffer, déi mat hirer Aussprooch aus enger anerer Sprooch iwwerholl ginn, behalen hir Schreifweis, ausser datt d'Substantive groussgeschriwwen ginn:

Mittelohrentzündung, Otite, Bronchite, Kinderlähmung (oder Kinderlämung)

9.2. Franséisch Wierder

1.1.60. **Prinzip**

Fir d'Friemwierder aus dem Franséische ginn et e puer Méiglechkeeten:

- si sinn onverännert:

Barrière, Ministère, Trottoir, Notaire

- se hunn eng lëtzebuergesch Endung:

Timber, Ensembl, Deputéierten

- et kann eng franséisch oder eng Schreifweis no de lëtzebuergesche Reegele gebraucht ginn:

Moule oder Mull mam Pluriel Moullen oder Mullen, Dame oder Damm, Vote oder Vott, Bouquet oder Bucki

- just déi lëtzebuergesch Schreifweis gëtt gebraucht:

Fotell, Wallis, Klautjen, Diwwi, Keess, Forschett

Ob just déi franséisch oder just déi lëtzebuergesch oder déi zwou Schreifweisen akzeptéiert sinn, gëtt am LD festgehalten.

1.1.61. Diakritesch Zeechen

Fir Wierder aus dem Franséische gëtt déi franséisch Schreifweis mat dem Accent grave an dem Accent circonflexe bäibehalen. Den Accent aigu gëtt just an der Endsilb geschriwwen an och bei Ausdréck, déi aus méi Wierder zesummegevat sinn (cf. 9.2.5):

Voûte/Voute, Barrière

Epicerie, Decisioun, Reunioun, resuméieren, réclaméieren, déclaréieren

Employé, Musée, Saumon fumé, Conseil d'État, Directeur général

Et kann ee sech och un der däitscher Schreifweis orientéieren, wann et déi gëtt:

Sekretär, reklaméieren, deklaréieren, amplaz Secrétaire, réclaméieren, déclaréieren

1.1.62. De stommen e um Enn vu franséische Wierder

De stommen e um Enn vu franséische Wierder bleift stoen:

Merite, Voûte/Voute, Barrière, Epicerie, Tragedie, Documentaire, Laboratoire, vierge, large

Verschiede Wierder kréien am LD eng lëtzebuergesch Schreifweis:

Oliv, Fassad, Marinn, Sardinn, Ekipp, Finall

Déi franséisch Versioun gëtt als Variant toleréiert:

Olive, Façade, Marine, Sardine, Equipe, Finale

Bemierkung: Bei enger Partie Wierder muss de stommen e wéinst der Aussprooch vum vun der Endsilb geschriwwen ginn:

Assurance, Approche, Avantage, beige, Cale, Chaîne, Chance, Chute, Garage, Orange

1.1.63. De Pluriel an aner Flektéierunge vu franséische Wierder

1.1.63.1. Déi lëtzebuergesch Plurielendungen *-en* oder *-er* ginn un dat franséisch Wuert am Singulier drugehaangen, fir e Pluriel auszudrécken. De Pluriel bei Wierder, déi mat engem stommen e ophalen, gëtt mat engem *-n* hannen um Wuert markéiert.

Trottoiren, Bijouen, Coursen, Orangen, Oliven, Approchen, Accidenter

1.1.63.2. Bei Substantive mat kuerzem betounte Vokal ginn am Pluriel d'Schlusskonsonante verduebelt.

Amicale – Amicallen, Doute – Doutten, Equipe – Equippen, Flic – Flicken, Finale – Finallen,

Course – Courssen, Bourse – Bourssen, Fils – Filssen

Bemierkungen:

- Bei verschiddene Wierder kann de Schlusskonsonant net verduebelt ginn, well en sech net dofir eegent oder well e schon am Singulier verduebelt ass:

eng Glace, zwou Glacen

eng Moyenne, zwou Moyennen

- Et ginn hei e puer Wierder, déi sech änlech sinn:

*Cours – Coursen (an der Schoul), Cour – Couren (um Haff a bei Gericht),
eng Kuer (zu Munneref am Bad) – e puer Kueren, Course – Courssen*

1.1.63.3. Verschidde Wierder kréien eng typesch Lëtzebuerger Form fir de Pluriel oder aner ofgeleete Formen:

ee Coup, zwee Ki

déi Faarf ass bordeaux, mat senge bordoosse Schong

een Tour um Vëlo, zwee Tier, mee: den Auto kënnt op Touren

1.1.63.4. Bei Wierder op -é kënnt am Pluriel en *-en* drun. Wann den *n* duerch d'*n*-Reegel ewechfällt, kënnt en *ë* nom *é*:

Vill Caféen hunn owes op; déi meescht Caféë sinn Hellegowend zou.

Citéen hu meeschtens keen Zentrum; am ganze Land gi Citéë gebaut.

Ech leeën d'Corrigéën derbäi; hien huet d'Corrigéë gekuckt.

Ech halen op meng Congéen. Meng lescht Congéë ware flott.

Mir hu vill Chargéen am Lycée. D'Chargéë kommen all erëm.

1.1.63.5. Bei Wierder op -ée kënnt am Pluriel en *-ën* drun:

Musée – Muséeën, Lycée – Lycéeën, Chargée – Chargéeën

Muséeë besichen, Lycéeë bauen, Chargéeë sichen

En *-ën* kënnt och do, wou eng Verwiesslung méiglech ass:

en Enseignant, eng Enseignante, vill Enseignanten an Enseignanteën

en Devis – zwee Devisen an eng Devise – zwou Deviseën

eng Cousine – dräi Cousineën

1.1.63.6. Ass eng Verwiesslung vum Pluriel mam Singulier méiglech, well den *-n* vum Pluriel duerch d'*n*-Reegel ewechfällt, da gëtt de Pluriel duerch en Trema um e markéiert:

*Chance, Chancëgläichheet; d'Ficelle schneiden, d'Ficellë schneiden; eng Biographie
schreiwen, e puer Biographië schreiwen*

1.1.63.7. Bei Adjektiven, déi wéi am Franséische geschriwwen ginn an déi e stommen e hunn, muss deen e mat Trema geschriwwen ginn, wann e geschwat gëtt:

beige: e beigë Pullover, e beiget Hiem

orange: en orangë Mantel, en oranget Stéck Stoff

louche: e louchë Quartier, e louchet Haus

vierge: e viergë Casier, e vierget Virliewen

large: e largë Korrekter, e larget Verbesseren

1.1.64. Zesummegeesate Wieder aus dem Franséischen

Bei franséische Substantive mat méi Wieder gëtt just dat éischt Wuert groussgeschriwwen, de Bindestréch an den Accent aigu ginn ewéi am Franséische gesat:

Assemblée générale, Assistante sociale, Avant-première, Chargé de cours, Chef-d'œuvre, Dernier cri, Eau de toilette, Grande surface, Métier à risque, Maître d'hôtel, Nouvelle cuisine, Grand cru

Bei Expressiounen, déi aus lëtzebuergesch a franséische Wieder zesummegeesat sinn, komme Bindestrécher; en eventuelle Fouen-s gëtt drugehaangen:

e Saumon-fumés-Bréitchen, Vol-au-vents-Deeg, Quiche-lorraines-Stéckelcher, Passe-vites-Sift, Boeuf-bourguignons-Zooss, Chauffe-plats-Kabel

Ausnam: Bei *Grand-Duc* a *Grand-Duché* a *Grande-Duchesse* gëtt och den *D* groussgeschriwwen, wann et ëm eist Land geet, net wann ee vu soss engem Grand-duché schwätzt.

Am Pluriel gëtt den *c* um Enn vu *Grand-Duc* net zu *ck* verduebelt:

D'Grand-Ducen alleguer, all d'Grand-Duce vu Lëtzebuerg

1.1.65. De Pluriel vun zesummegeesate Substantiven aus dem Franséischen

Fir de Pluriel vun Expressiounen, déi aus méi franséische Wieder bestinn:

- gëtt **nëmmen** dat éischt Wuert groussgeschriwwen (an déi Wieder ewéi *État*, déi och am Franséische groussgeschriwwen ginn),
- ginn déi eenzel Wieder duerch Bindestrécher verbonnen,
- ginn d'Wieder am franséische Singulier geschriwwen,
- kritt dat lescht Wuert eng lëtzebuergesch Plurielendung.

Beispiller:

Avant-garde, Avant-garden; Avant-première, Avant-premièren

Bain-marie, Bain-marien; Bon mot, Bon-moten

Cache-pot, Cache-poten; Carte blanche, Carte-blanchen; Carte d'identité, Carte-d'identitèen

Chaise longue, Chaise-longuen; Chargé de cours, Chargé-de-coursen, Chef-d'œuvre, Chef-d'œuvren

Coup d'État, Coup-d'Étaten

Dernier cri, Dernier-crien

Eau de toilette, Eau-de-toiletten; Eau de vie, Eau-de-vien

Faux pas, Faux-pasen; Faux-filet, Faux-fileten; Fin de siècle, Fin-de-sièclen

Grande surface, Grande-surfacen

Haute couture, Haute-couturen

Ménage à trois, Ménage-à-troisen; Métier à risque, Métier-à-riquen

Laissez-passer, Laissez-passeren;

Non-lieu, Non-lieuen

Point de vue, Point-de-vuen;

Sans-abri, Sans-abrien; Serre-joint, Serre-jointen; Sous-traitance, Sous-traitancen

Tête-à-tête, Tête-à-têten; Trait d'union, Trait-d'unionen

Va-et-vient, Va-et-vienten

Dat zielt och fir Ausdréck, déi aus franséischen a lëtzebuergesche Wierder bestinn:

Saumon-fumés-Bréidercher

No engem kuerze betounte Vokal ginn d'Schlusskonsonante verduebelt:

*Agent municipal, Agent-municipallen; Assemblée générale, Assemblée-généralen;
Assistant social, Assistant-socialen; Assistante sociale, Assistante-socialen; Femme fatale, Femme-fatallen; Entente cordiale, Entente-cordiallen; Maître d'hôtel, Maître-d'hôtellen; Procès verbal, Procès-verballen*

Steet am franséische Singulier eng Plurielendung um leschte Wuert, da fält déi am Lëtzebuergeschen am Pluriel ewech:

e Repas sur roues kréien, Repas-sur-rouen ubidden

Bemierkung: Wann een déi franséisch Aussprooch bäibehält, da gëtt déi franséisch Schreifweis mam franséische Pluriel benotzt:

Vill Délits de grande vitesse oder Vill Délit-de-grande-vitessen

9.3. Englesch Wierder

1.1.66. Prinzip

Vill englesch Wierder ginn an hirer Originalschreifweis iwweholl; d'Substantive ginn awer groussgeschriwwen. De lëtzebuergesche Pluriel *-en* oder *-er* gëtt drugehaangen an, wann néideg, de Konsonant um Enn verduebelt oder geännert:

Jeep – Jeepen, Slip – Slippen, Weekend – Weekender oder *Weekenter, Shop – Shoppen, Fan – Fannen, Job – Jobben, Hit – Hitten*

Club huet nieft *Cluppen* e spezielle Pluriel: *Clibb*

Bemierkung: Dacks gëtt och de Pluriel aus dem Englesche geholl:

vill Jobs, vill Fans, vill Hits

De Partizip gëtt nom lëtzebuergesche Modell gebilt:

chatten – gechatt, downloaden – gedownload, jobben – gejobbt, leasen – geleast, chillen – gechillt, joggen – gejoggt, managen – gemanagt, outen – geout, stylen – gestylt, timen – getimt, toasten – getoast, mailen – gemailt

1.1.67. Zesummegeساتen englesch Wierder

Substantiven, déi aus englesche Wierder bestinn, och a Kombinatioune mat lëtzebuergesche Wierder, ginn zesummege-schriwwen:

Computersoftware, Taskforce, Headset, Jackpot, Stuntman, Covergirl, Countdown, Blackout, Bigband, Smalltalk, Bestseller

Designerkleed, Fitnesscenter

Ausnamen:

- Englesch Wierder mat Bindestréch an och englesch Wuertgruppen aus Adjektiv a Substantiv ginn am Lëtzebuergeschen dacks zesummege-schriwwen:

Countdown, Blackout

Bigband, Smalltalk

Pluriel: *Bigbanden* oder *Bigbands, Smalltalken* oder *Smalltalks*

- Ass bei Wuertgruppen aus englesche Wierder deen éischten Deel en onbetountent, einfach Adjektiv, gëtt auserneegeschriwwen:

High Society, Public Relations

- Bei Nimm ginn déi eenzel Wuertdeeler auserneegeschriwwen:

New York, Los Angeles, mee: New-York-Marathon

- Bei méi laangen Zesummesetzungen däerf mat Bindestréch geschriwwen ginn, woubäi dann déi substantivesch Bestanddeeler groussgeschriwwen ginn:

Desktoppublishing oder *Desktop-Publishing*

Desktoppublishing-Programm, Low-Budget-Film, Software-Entwécklung,

Weekend-Haischen oder *Weekendhaischen,*

Nordic-Walking-Bengelen, Prepaid-Kaart, Trial-and-Error-Method, Plug-and-play-Funktioun

Deen éischte Buschtaf vun engem zesummegegate Substantiv gëtt och da groussgeschriwwen, wann den éischten Deel kee Substantiv ass:

seng Online-Präsenz, mee: si sinn online;

eng After-Work-Party, e One-Night-Stand

9.4. Griichesch Wierder

Bei de Wierder aus dem Griichesche ginn *ch*, *th*, *rh* a *ph* am Prinzip bäibehalen.

Bibliothék, Chrëschttag, Orthographie, Philosophie, Theologie, Theater, Thees, Thema

Rheuma, Rhythmus

Biographie, Delphin, Choreographie, Stroph

Hu sech awer schonn typesch lëtzebuergesch Wierder entwéckelt, da gëtt *t* amplaz *th* an *f* amplaz *ph* geschriwwen an déi lëtzebuergesch diakritesch Zeeche gi gesat. D'Schreifweis vun deene Wierder gëtt am LD festgehalen:

Téik, Biografie, Tëlee

Orthografie, Geografie, e Geograf, geografesch, Delfin, Choreografie, Foto, Grafik

9.5. Zesummegegate Friemwierder aus verschiddene Sproochen

Fir zesummegegate Substantiven, déi aus dem Laténgeschen, Italieneschen asw. kommen, gëtt just dat éischt Wuert groussgeschriwwen:

eng Conditio sine qua non, eng Terra incognita, säin Alter ego, en Deus ex machina, eng Dolce vita, e Curriculum vitae, mee: en CV

Wann e lëtzebuergesch Substantiv dra virkënt, da gëtt dee groussgeschriwwen an et gi Bindestrécher gesat:

eng De-facto-Bezéiung

Am Pluriel gi Bindestrécher gesat an nom kuerze betounte Vokal gëtt de Schlusskonsonant verduebelt:

Vill Conditio-sine-qua-nonnen, seng Alter-egoen, De-facto-Bezéiungen, Curriculum-vitaeë froen

Bemierkungen

- Eegennimm ginn iwverholl, mat Kleng- a Groussschreiwung, och an Zesummesetzungen:

Las Palmas, Den Haag, Leonardo da Vinci,

all d'Leonardo-da-Vinci-Wierker

- Bei zesummegegate Begrëffer aus deene Sproochen, déi kee Substantiv sinn, gëtt klenggeschriwwen:

Dat war de facto déi falsch Decisioun. Si goufen in flagranti erwëscht.

10. D'Interpunktioun

10.1. Iwwerbléck

Sazzeeche sinn dofir do, e geschriwwenen Text iwwersiichtlech ze maachen, andeems se Sätz a Sazdeeler vuneneen ofgrenzen.

Zu de Sazzeechen, déi Sätz vuneneen ofgrenzen, gehéieren:

Punkt, Froenzeechen, Ausruffzeechen.

Zu de Sazzeechen, déi Sazdeeler vuneneen ofgrenzen, gehéieren:

Komma, Strécpunkt (Semikolon), Doppelpunkt, Gedankestréch, Klameren.

Fir verschidde Sazdeeler ervirzehiewen oder déi direkt Ried ze markéieren, gi Gänseféisercher benotzt.

Dernieft gëtt et déi dräi Pinktelcher, déi eppes markéieren, wat am Saz ausgelooß gouf.

De Punkt fënnt een och bei Ofkierzungen an Ordinalzuelen an och bei einfachen Zuelen, fir d'Zifferen an Dräiergruppen opzedeelen.

10.2. Markéierung vum Enn vum Saz

De Schluss vun engem Saz gëtt duerch e Punkt, en Ausruffzeechen oder e Froenzeeche markéiert.

Ech gi mar akafen. Kënns du mat? Fro nach!

1.1.68. **De Punkt**

De Punkt steet um Schluss vun engem ganzen (deklarative) Saz:

Mir gi mar an de Kino. De Film leeft nach just dës Woch. Mir gi scho mar an de Kino, well de Film net méi laang leeft.

Ech kucken dat no. Ech kucken no, fir wéini mer dat agedroen haten.

Bei Opfuerderungen, déi net besonnesch betount sinn, kënnt e Punkt a keen Ausruffzeechen:

Komm einfach mat.

Awer: Komm elo direkt heihinner!

Kee Punkt kënt (cf. Froenzeechen, Ausruffzeechen)

- bei Iwwerschrëften, Titelen (Buchtitel, Artikeluwwerschrëft, Iwwerschrëfte bei alle méiglechen Dokumenter ...) an Ënnerschrëften:

*D'Maus Ketty
Gesetz iwwer d'Lëtzebuenger Nationalitéit
6 km Stau no Accident op der A6*

*Bescht Gréiss
Jos Jeeminee*

- bei Opzielungen a Form vu Kolonnen:

*Wien ass heivu betraff?
Jonk Leit bis 20 Joer
Jonk Leit iwwer 20 Joer, déi nach an d'Schoul ginn
Leit, déi hiren Ofschloss um 2. Bildungswee nohuelen*

- hannert den dräi Pinktelcher:

Wa si dat esou mengen ...

- wann de Punkt vun enger Ofkierzung oder enger Ordinalzuel mam Schlusspunkt zesummefält:

*Dozou gehéieren Timberen, Mënzen, Béierglieser asw.
De beschte Lëtzebuenger gouf 12.*

- bei Adressen:

*Jänni Männi
23, Lëtzebuenger Strooss
L-1234 Wemperhaart*

1.1.69. D'Ausruffzeechen

En Ausruffzeeche steet ëmmer dann, wann een engem ganze Saz wëllt méi Nodrock verschafen. Dat kann eng Opfuerderung, e Befehl, e Wunsch sinn, awer och eng Begréissung oder eng Behauptung, där ee vill Gewiicht wëllt ginn:

Häls de wuel op! Géi direkt an deng Kummer! Du muss dat zu Enn bréngen! Wann ech dat do nach eemol gesinn, kann s de eppes erliewen!

Wär dach nëmme geschwë Fréijoer! Kuck hei, wéi flott dat ginn ass!

Wat eng Chance! Moien alleguer! Aua! Aua, du dees mer wéi!

En Ausruffzeeche kann och an enger Iwwerschrëft, engem Titel stoen:

Mäi léiwen Alen! Eng nei Chance fir eis all!

An de Bréiwer gëllt d'Ausruffzeeche bei der Uried als vereelzt. Hei kënnst e Komma amplaz:

*Här Direkter,
wéi gëschter an der Sitzung ...*

D'Ausruffzeeche steet direkt hannert deem leschte Buschtaf vum Saz; et kënnst kee Sputt virdrun.

1.1.70. D'Froenzeeche

E Froenzeeche markéiert eng Fro:

*Waars de schonn do?
Soll ech der eppes matbréngen, wann ech an d'Stad fueren?
Wart dir gëschter an de Kino? A wéi ee Film?
Wëlls de léiwer Téi oder Kaffi? Firwat?*

E Froenzeeche kann och an enger Iwwerschrëft, engem Titel stoen:

Wat wette mer? Lëtzebuergesch: Quo vadis?

D'Froenzeeche steet direkt hannert deem leschte Buschtaf vum Saz; et kënnst kee Sputt virdrun.

10.3. Markéierung vu Sazdeeler

Zu de Sazzeche, déi Sazdeeler vuneneen ofgrenzen, gehéieren:

Komma, Stréichpunkt (Semikolon), Doppelpunkt, Gedankestréich, Klameren (ëmmer an der Koppel).

An engem Saz kënnen méi Kommae virkommen, Klamere ginn ëmmer op an zou, Doppelpunkt a Semikolon solle just eemol virkommen, de Gedankestréich kann een- oder zweemol virkommen.

1.1.71. De Komma

1.1.71.1. Gläichrangeg Sazdeeler

Gläichrangeg Sätz a Sazdeeler (also zum Beispill zwee oder méi Haaptsätz, Wuertgruppen an Opzielungen asw.) gi mat Komma getrennt:

*D'Liz koom ze spéit an d'Schoul, de Schoulmeeschter huet sech geiergert.
Hie reegt sech iwwer alles op, seng Kolleegen op der Schaff, d'Noperen, d'Membere
vum Handballveräin, d'Personal am Restaurant.*

Gromperen, Äppel a Biere louchen am Kuerf.

Si hu gesongen, gepaff, gejaut.

Si hu séier, effikass, kompetent geschafft.

Et kann sech net jidderee grouss, déck, deier Autoe leeschten.

Bei formal gläiche Sätz a Sazdeeler kann amplaz vum Komma *an, oder, entweder ... oder, souwuel ... wéi och, weder ... nach* gebraucht ginn. De Komma fällt dann ewech:

D'Liz koum ze spéit an d'Schoul an de Schoulmeeschter huet sech geiergert.

Si hu gesongen a gepaff a gejaut.

Net jidderee ka sech e groussen an deieren Auto leeschten.

Entweder mir leeschten eis en neien Auto oder eng Vakanz.

Gëtt e Sazdeel nach erweidert, steet e Komma:

D'Liz koum ze spéit an d'Schoul, an de Schoulmeeschter huet sech geiergert, well dat den Unterrecht stéiert.

1.1.71.2. Haaptsaz an Niewesaz

En Haaptsaz a säin Niewesaz gi mat Komma vunenee getrennt:

En Niewesaz gëtt ageleet duerch

- eng Konjunktioun ewéi *datt/dass, éier/ier, ma/mee/awer/iewer, iwwerdeems, obschonns, wann, wéi, well* ewéi och duerch Kombinatioune mat dëse Konjunktiounen: *bis datt, amplaz datt, och wann.*

Mir wollte mam Auto fueren, ma et war ze glat.

Et war lëschteg, awer och heiansdo traureg.

Ech hu gelaacht, wéi hien am Clownskostüm erakoum.

Et ass schéin, datt si komm sinn. Mir hunn den Dësch gedeckt, iwwerdeems hunn si d'Zalot preparéiert.

Si koum eréischt, nodeems hie scho fort war. Mir fueren, éier et däischer gëtt.

Wann de Saz kéint mëssverstane ginn, musse Kommae fir déi korrekt Interpretatioun suergen:

Ech freeë mech och, wann s de näischt matbréngs.

Ech freeë mech, och wann s de näischt matbréngs.

- e Relativpronomen ewéi *deen, dat, déi, deem, deen, där:*

De Krimi, deen ech d'lescht Woch gelies hunn, war immens spannend.

D'Bicher, déi mer ze liesen haten, ware schwéier.

Hei kann eng Präpositioun virdrustoen:

Et ass eng Vakanz, un déi mer nach laang wäerten denken.

Hien huet sech iwwerluecht, mat wat hien si kéint iwwerraschen.

- en Interrogativpronomen ewéi *wat, wéini, wien, wou, wéi, firwat*:

Ech weess net, wéini ech dat nach soll maachen. Si wëssen net, wou hien drun ass.

Steet den Interrogativpronomen eleng am Deelsaz, ass de Komma fakultativ:

Ech weess bis haut nach net(,) firwat.

Awer: *Ech weess nach haut net, firwat en dat gesot huet.*

En Niewesaz, dee vum Haaptsaz ëmklamert gëtt, gëtt tëscht zwee Kommae gesat:

E Buch, dat mer gutt gefall huet, schenken ech gär weider.

De Mueren, wéi ech wollt opstoen, war et immens kal.

Opgepasst:

- Bei Konjunktiounen, déi e Géigesaz ausdrécken, kënnt ëmmer e Komma:
Efforte ginn net nëmmen an der Grondschoul gemaach, ma och am Lycée.

1.1.72. Appositionen, Zousätz, Urieden asw.

Si gi mat Komma ofgetrennt:

De Pit, dee beschte Spiller vum Veräin, hält d'nächst Saison op.

Den Nico Helminger an de Guy Helminger, zwee Lëtzebuurger Auteuren, hunn och scho Präisser am Ausland kritt.

D'Grenzkontrollen tëscht de Benelux-Staaten, Däitschland a Frankräich sinn 1985, d. h. beim Schengener Ofkommen, ewechgefall.

O jee, wat hues de dann do gestiicht?

Här Séngels, kënnt Dir eis wgl. eng Hand upaken?

1.1.73. Satz mat engem ze-Infinitiv

Bei Satz mat engem ze-Infinitiv si verschidde Fäll ze ënnerscheeden.

1.1.73.1. Fäll, an deene kee Komma gesat gëtt.

Bei engem **einfachen Infinitiv** (ze plus Verb) oder bei **fir plus en einfachen Infinitiv** ass de Komma fräigestallt:

Dat Klengt probéiert ze lafen. Hien huet ugefaangen ze jäizen.

Dat ass fir ze kräischen. Dat ass jo fir ze laachen.

Dat ass just fir ze kucken, net fir z'iessen.

Dat nämmelecht gëllt och fir Sätz, bei deenen den einfachen ze-Infinitiv direkt hannert engem Substantiv steet oder duerch e Korrelat/Verweiswuert ugekënnegt gëtt:

Dat ass en Timber fir ze sammelen.

Ech sinn dofir ofzestëmmen.

Ech denken net run ze goen.

Kee Komma kënnt bei Kombinatiounen wéi eppes, wéineg, vill ... plus ze-Infinitiv:

Hues du eppes fir z'iessen derbäi? Hien huet vill ze schaffen.

Mee:

Dat ass eppes, fir mat an d'Paus ze huelen.

Wann de Verbgrupp aus **Hëllefverb an ze-Infinitiv besteet**, däerf de Grupp net duerch e Komma auserneegerappt ginn:

Mir brauchen net op hien ze waarden.

Dat schéngt nach net bei jidderengem ukomm ze sinn.

Hien huet dat net ze maachen.

Dozou ass näischt ze soen.

Du hues hei näischt ze radetten.

1.1.73.2. Fäll, an deenen **e Komma** gesat gëtt:

E Komma muss gesat ginn, wann d'Infinitivgrupp duerch eng Konjunktioun ageleet gëtt wéi:

- *fir* (ausser bei 10.3.2.1):

Ech muss bis an d'Nopeschduerf fueren, fir Bréidercher ze kréien. Si si komm, fir mat hinnen ze schwätzen.

Dat ass, fir Mippercher ze kréien. Dat ass, fir geckeg ze ginn.

Hues du eppes derbäi, fir den Owend z'iessen?

Hien ass prett, (fir) eis ze hëllefen. Mee: Hien ass prett ze hëllefen.

Dat ass, fir datt ech weess, ewéi et geet.

- *amplaz*:

Si sollten sech d'Hand reechen, amplaz d'Fauscht an der Täsch ze maachen.

Sot frëndlech Bonjour, amplaz ze motzen.

- *ouni*:

Laf net iwwer d'Strooss, ouni riets a lénks ze kucken.

Maach, wat si seet, ouni ze maulen.

- *wéi* (däitsch *als*):

Si hätt besser gehat, hiert Kand ze stéieren, wéi mat der Nopesch ze streiden.

Et ass him näischt anescht iwweregbliwwen, wéi matzegoen.

- *ausser*:

Du kanns net dauernd an d'Vakanz goen, ausser du brauchst net méi schaffen ze goen.

E Komma muss gesat ginn, wann d'erweidert Infinitivgrupp

- vun engem **e Substantiv** ofhänkt (net erweidert: 10.3.3.1):

Et ass d'Fuerderung un d'Gewerkschaften, e Sozialplang auszeschaffen.

Et ass d'Fuerderung un d'Dokteren, nozelauschtern.

Säi Wonsch huet sech net erfëllt, alles mat Zäit fäerdeg ze hunn.

De Gedanke war ze schéin, alles falen a leien ze loossen.

Si hunn sech fir d'Course ugemellt mam Zil, se héich ze gewannen.

- ugekënnegt gëtt oder erëm opgeholl gëtt (et, dat, dëst, domat, dorop, duerfir asw.), ausser bei engem einfachen Infinitiv oder ze-Infinitiv (cf. 10.3.3.1):

*Et ass besser, direkt ze goen. Mee: *Et ass besser ze goen.**

Mat Leit ze dinn ze hunn, dat huet hir am meeschte Spaass gemaach.

An hiren Aen ass et wichtig, d'Patienten direkt ze behandeln.

Elo kënnt et drop un, alles no Plang ze maachen.

Als Éischten iwwer d'Zillinn ze lafen, domat hat hien net gerechent.

Ech hunn hien dozou opgefuerdert, dat alles leien ze loossen.

E Komma muss gesat ginn, wann en Akkusativ- an/oder Dativobjekt dobäikënnert:

Ech hu wéi laang probéiert, him unzeruffen.

En huet vergiess, him dat ze soen.

Déi nei Programmer probéieren, engem d'Liewe méi einfach ze maachen.

Mir verspriechen him, eppes Klenges bäizeleeën. Mir verspriechen, him eppes Klenges bäizeleeën.

E Komma muss gesat ginn, fir Mëssverständnisser auszeschléissen:

Si beschléissen zesummen, ze hëllefen. Si beschléissen, zesummen ze hëllefen.

1.1.74. Sätz mat enger Partizipgrupp

Eng Partizipgrupp besteet aus engem Partizip plus eppes, wat dëse Partizip charakteriséiert:

gutt verpaakt, waarm ugedoen, fatzeg geplot ...

Meeschtens ass de Komma hei fräigestallt:

Vun dësem Standpunkt aus gekuckt gesäit dat ganz anescht aus. Vun dësem Standpunkt aus gekuckt, gesäit dat ganz anescht aus.

Op d'Zuel vun de Mataarbechter bezunn ass dat nëmmen e klengen Deel. Op d'Zuel vun de Mataarbechter bezunn, ass dat nëmmen e klengen Deel.

Déif beleidegt ass e senger Wee gaangen. Déif beleidegt, ass e senger Wee gaangen.

Wéi scho gesot ass dat do eréischt d'nächst Woch fäerdeg. Wéi scho gesot, ass dat do eréischt d'nächst Woch fäerdeg.

Gëtt de Partizip nogestallt, gëtt e vum Saz mat engem Komma ofgetrennt:

En ass senger Wee gaangen, déif beleidegt.

Formelhaft Partizipgruppe kréie kee Komma:

Sou gesinn huet e Recht.

Streng geholl kënnen mer dat maachen.

Ech hunn éierlech gesot keng Zäit dofir.

De Partizip kann de Sujet vum Saz sinn. Da kënn och kee Komma:

Gutt geknat ass hallef verdaut.

1.1.75. Zuelen

Bei Zuelen deelt de Komma den Dezimaldeel of vun der ganzer Zuel:

3,25; 100,7; 10.843,25

Bemierkung: An England an an Amerika hunn de Punkt an de Komma bei den Zuelen déi ëmgedrënte Funktioun: 10,843.25 amplaz 10.843,25

1.1.76. De Strécpunkt (Semikolon)

De Strécpunkt gëtt da gesat, wann e Punkt ze staark an e Komma ze schwaach trennt.

Agesat gëtt de Strécpunkt:

- bei Opzielungen, fir eenzel Gruppe besser vuneneen ze trennen:

Mir hu gebak: Äppeltaarten, Eclairen a Rubbarbstäertercher; Karbrout, Bottermëllechbréidercher a Spelztrëtzen.

- tëscht gläichrangege Sätz, déi enk matenee verbonne sinn:

Dat Buch ass wierklech interessant; et si vill flott Iddien dran.

De Stréchnpunkt steet direkt hannert deem leschte Buschtaf vum Saz; et kënnt kee Sputt virdrun.

1.1.77. Den Doppelpunkt

Den Doppelpunkt markéiert en Iwwergank oder kënnegt eppes un; dat kann och eng Opzielung sinn oder eng direkt Ried.

Nom Doppelpunkt schreift ee grouss

- wann eng direkt Ried hannendrukënnt:

No der Stonn huet si op eemol gefrot: „Hues du eigentlech alles verstanen haut?“

- wann e selbstännege Saz hannendrukënnt:

Et ass esou: Wann s du et haut net méchs, da muss de dech mar drëm këmmere.

D’Fro ass: Wat geschitt elo? Iwwerhaapt: Häss du dat da geduecht?

Wann dat, wat hannert dem Doppelpunkt kënnt, grammatikalesch zwar kee ganze Saz, ma awer als geschlossen Eenheet ka betruecht ginn, däerf een och goussschreiwen:

*Ech hu seng Blénkzeeche gesinn: Alles an der Rei! (oder: alles an der Rei).
Mir wossten nëmmen eppes: Séier fort! (oder: séier fort!)*

Soss gëtt klenggeschriwwen:

Si haten alles agepaakt: déck Pulloveren, wëlle Strëmp, Händschen a Mutzen.

Nodeems ech alles iwwerduecht hat, hat ech mer et scho bal erwaart: datt hien net géif kommen.

E gudden Test ass, ob een och e Gedankestréch kéint setzen: duerno gëtt klenggeschriwwen:

Nodeems ech alles iwwerduecht hat, hat ech mer et scho bal erwaart – datt hien net géif kommen.

Den Doppelpunkt steet direkt hannert deem leschte Buschtaf vum Saz; et kënnt kee Sputt virdrun.

Den Doppelpunkt gëtt och gebraucht, fir e Verhältnis tëscht Zuelen unzeginn:

Den F91 huet 3:4 géint de Progrès gewonnen.

D’Kaart ass am Moossstab 1:25000.

D’Chancë sti 50:50.

Et war eng kloer 5:1-Néierlag.

De Mulles gewënnt mat 6:3, 6:3 a 7:5.

Gelies gëtt den Doppelpunkt als *zu* (bei de Resultater vun engem Sportsmatch wéi am leschte Beispill ginn och dacks just d’Zuele gelies); virun an hannert dem Doppelpunkt kann een och e Sputt setzen.

1.1.78. De Gedankestréch

De Gedankestréch kann eenzel am Saz gebraucht ginn oder awer an der Koppel.

Eenzel steet de Gedankestréch tëscht Wierder oder Wuertgruppen a markéiert eng Paus, en Iwwergank oder eng besonnesch Betounung:

Flott ze kucken – einfach ze maachen (Titel)

Madrid – Roum – London

Einfach – séier – gutt (Reklamm)

D'Eeër derbäiginn – réieren – nach eemol waarm gi loossen – fäerdeg!

Ech kouw an de Raum, hu ronderëm mech gekuckt an – do stoung et!

An Dialoge markéiert den einfache Gedankestréch de Spriecherwiessel.

„Komm emol kucken.“ – „Ech sinn direkt do.“

De Gedankestréch an der Koppel grenzt Zousätz, déi an de Saz geréckelt goufen, vun dësem Saz of. E markéiert méi eng staark Trennung wéi e Komma.

Enges Daags – et war am Dezember – kouw en dunn erëm.

Enges Daags, et war am Dezember, kouw en dunn erëm.

Wuertgruppen, déi duerch Gedankestrécher ofgesat sinn, kënnen en Ausruffzeechen oder Froenzechen um Enn hunn:

An dunn huet hien – du gleefs et net! – eng fantastesch Ried gehalen.

An dunn huet hien – weess de dat nach? – eng fantastesch Ried gehalen.

Am Saz selwer stinn d'Sazzeechen esou, wéi wann dat Ageréckelt net do wier. Tëscht dem zweete Gedankestréch an dem Sazzeeche gëtt kee Sputt gelooss:

Si hunn decidéiert – an dat huet eis net iwwerrascht –, dass si ouni hien d'Geschäfte ofwéckelen.

An du sot hien him – en huet sech dobäi net emol ëmgedréit –: „Wann s du dat gleefs, brauchts de net méi erëmzekommen.“

10.4. D'Zeeche fir direkt Ried, Héichkomma, Gänseféisercher

Si trieden ëmmer an der Koppel op: um Ufank an um Enn vum jeeweilegen Text.

1.1.79. Gänseféisercher

Mat Gänseféisercher kann een eenzel Wierder, Ausdréck, Titelen asw. ofgrenzen. Alternativ kann een eng aner Schrëftart benotzen.

De Roman „Hannert dem Atlantik“ gëtt als „neie Lëtzebuurger Roman“ gefeiert.

Fréier kouw sonndes den „Hei elei, kuck elei“.

„Am Pëtz do sëtzt de Kropemann“ ass den Ufank vun engem Gedicht vum Willy Goergen.

Nenn mer e puer Substantiver mat der Endung „-heet“!

Wéi seet ee „Merci“ op Suaheli?

Hues de scho „Kenns du dat Land?“ gelies?

Direkt Ried, Gedanken, Zitater stinn och tëscht Gänseféisercher:

„Wéi ech heemkoom“, sot si, „waren d’Rollueden all erof.“

„Dat war et da wuel“, duecht hien.

Ass en Zitat méi laang, kann een en Doppelpunkt setzen:

Aus wéi engem Gedicht sinn dës Zeilen: „Muss een da fir all Maufel Brout – an dausend Ängschte schwiewen“?

1.1.80. Gänseféisercher an aner Sazzeechen

Sazzeechen, déi zur Ried gehéieren, bleiwe bannent de Gänseféisercher.

Hie sot: „Ech kommen um 10 Auer.“

Bei direkter Ried, déi duerch e Begleetsaz ënnerbrach gëtt, gëtt all Deel vun der direkter Ried a Gänseféisercher gesat:

„Ech kommen um 10 Auer“, sot hien, „a bréngen alles mat.“

De Begleetsaz ka sech opdeelen:

Hie sot: „Ech kommen um 10 Auer“, an huet opgeluecht.

Kënnt de Begleetsaz hannert der direkter Ried, gëtt mat Komma ofgetrennt, och dann, wann d’direkt Ried mat engem Ausruffzeechen oder Froenzeechen ofschléisst:

„Ech komme mar um 10 Auer“, huet hie versprach.

„Um wéi vill Auer kënns de?“, huet hie gefrot.

„Mar de Mueren“, sot hien, „gi mer zesumme Kaffi drénken.“

Ass déi direkt Ried net mat engem Begleetsaz verbonnen, steet d’Sazzeechen bannent de Gänseféisercher:

„Mar de Muere kommen ech um 10 Auer an da gi mer Kaffi drénken.“ Esou sot hien nach, ier en opgeluecht huet.

Wann de Begleetsaz en Ausruffzeechen oder Froenzeechen verlaangt, kënnt deen hannert der direkter Ried:

So him et riichter aus: „Hal op!“

Firwat hues de net gesot: „Géi elo direkt!“?

D'Buschtawen an d'Lauter

Dës Iwwersiicht orientéiert sech un de Prinzipie vun der *Internationaler Phoneetescher Associatioun* (IPA) an ass fir d'Lëtzebuergesch ausgeschafft ginn an:

Gilles, Peter, and Jürgen Trouvain. 2013. [Illustrations of the IPA] Luxembourgish. *Journal of the International Phonetic Association* 43: 67-74. doi:10.1017/S0025100312000278.

Méi Informatiounen fënnt een och um Fuerschungsportal *infolux* vum *Institut fir lëtzebuergesch Sprooch- a Literaturwëssenschaft* op der Universitéit Lëtzebuerg:

<https://infolux.uni.lu/phonetik/lautstruktur-des-luxemburgischen/>

1. Wéi eng Buschtawe sti fir wéi eng Lauter?

Hei drënner stinn déi eenzel Buschtawe lénks. Kombinatiounen vu Buschtawen, z. B. duebel geschriwwen Buschtawen, stinn op der rietsen Säit.

Dat phoneetescht Zeechen ass **rouf** geschriwwen, déi concernéiert Buschtawen an de Beispillwierder si **fett**.

D'Buschtawe mat Accent oder Ëmlaut Ä, Á, È, É, Ö, Ü sti respektiv bei A, E, O, U.

A	[a:]	Kap	AA	[a:]	aacht	AU	[æ:u]	Laus
	[ɑ]	Mann	AI	[ɑ]	Lais	AU	[ɑu]	Auto

Ä	[æ]	Männer	ÄR	[ɛɐ]	Kär
			ÄI	[æ:i]	Zäit

B	[b]	Ball	BB	[b]	labber
	[p]	ob			

C	[k]	Locatioun	CK	[k]	kucken	CH	[ç]	Liicht	SCH	[ʃ]	Schoul
	[s]	merci	CH	[k]	sechs	CH	[x]	Kuch	CH	[ʃ]	Chef

D	[d]	déi	DD	[d]	Äddi
	[t]	Geld	DD	[t]	Lidd

E	[e:]	Meter	EE	[e:]	Eemer	ER	[ɐ]	Eemer
	[e]	keng	IE	[iə]	hien	EI	[ɑi]	Steieren
	[ə]	net	IE	[i:]	Fantasie	ÄER	[ɛɐ]	Häerz
	[æ]	hell	UE	[uə]	huet			
	[ə]	fuddelen						

É	[e]	Méck	ÉI	[ɛi]	véier

Ë	[ə]	dënn

F	[f]	Faarf	FF	[f]	Peffer
G	[g]	Geess	GG	[g]	Bagger
	[k]	Groussherzog			
	[ʒ]	Regierung			
	[ɛ]	richteg			
	[ʏ]	Kugel			
H	[h]	hei	<i>Kuck och bei CH an SCH (bei C)</i>		
I	[i:]	riseg	II	[i:]	Biischt
	[i]	midd	IE	[i:]	Fantasie
			ÄI	[æ:i]	Zäit
			ÉI	[ɛi]	véier
			AI	[ɑi]	Lais
			IE	[iə]	hien
			EI	[ɑi]	Steieren
J	[j]	Joer,			
	[ʒ]	Juli, Jackett			
	[dʒ]	Jeans			
K	[k]	Keess	CK	[k]	kucken
L	[l]	Leit	LL	[l]	Abrëll
M	[m]	Mann	MM	[m]	ëmmer
N	[n]	Nues	NN	[n]	kënnen
	[ŋ]	jonk	NG	[ŋ]	keng
O	[o:]	Schof	OO	[o:]	Sprooch
	[ɔ]	Loft	OU	[əʊ]	Schoul
Ö	[ø:]	blöd			
P	[p]	paken	PP	[p]	Kapp
Q		QU	[kw]	Quell	
		QU	[k]	Casque	
R	[ʀ]	Rou	RR	[ʀ]	Terrain
S	[s]	lues	SS	[s]	Taass
	[z]	Tasen	SCH	[ʃ]	Schoul
	[ʃ]	Steen			
T	[t]	Téi	TT	[t]	Fett
U	[u:]	Tut	UU	[u:]	Duuscht
			OU	[əʊ]	Schoul
			AU	[æ:ʊ]	Laus

	[u]	gutt	UE	[uə]	huet	OU	[u:]	Routine	AU	[ɑʊ]	Auto
Ü	[y:]	Süden									
	[ʏ]	Büro									
V	[f]	véier									
	[v]	Vélo									
W	[v]	wëschen	WW	[v]	Hiwwel						
	[f]	Léiw									
	[w]	schwaarz									
X	[ks]	Aax(t)									
Y	[i]	Typ									
	[i:]	Analys									
Z	[ts]	Zuch									

2. lwwerbléck vun de Konsonanten am Lëtzebuergeschen

	<i>bilabial</i>	<i>labio-dental</i>	<i>alveolar</i>	<i>post-alveolar</i>	<i>alveolo-palatal</i>	<i>palatal</i>	<i>velar</i>	<i>uvular</i>	<i>glottal</i>
<i>Plosivlauter</i>	p b		t d				k g		
<i>Reiflauter</i>		f v	s z	ʃ ʒ	ʃ ʒ		x ¹ ɣ ¹		h
<i>Affrikaten</i>			ts	tʃ					
<i>Nasale</i>	m		n				ŋ		
<i>Gleitlauter</i>			l			j	w ²		
<i>Schwénglauter</i>								R ³	

¹ Fir déi zwee Lauter gëtt et och uvular Varianten: [χ] an [ʁ].

² [w] kann och labio-velar geschwat ginn.

³ Fir [R] gëtt et och d'Reiflautvariant [ʁ].

Obstruenten

[p]	paken	Kapp	ob	[b]	baken	bléien	labber
[t]	Téi	fett	Geld	[d]	déi	Dauf	Äddi
[k]	Keess	kucken	Locatioun	[g]	Geess	goen	Bagger
[f]	féschen	Peffer	véier	[v]	wéschen	Hiwwel	Vakanz
[s]	Taass	lues	Merci	[z]	Tasen	Summer	Salz
[ʃ]	Biischt	Steen	Chef	[ʒ]	Juli	just	Regierung
[ʃ]	Liicht	sécher	richteg	[ʒ]	Spigel	héijen	eegen
[x]	Kuch	aacht	Geroch	[ɣ]	Kugel	Jugend	verlügen

[h]	hei	haut	unhalen				
[ts]	Zuch	schwätzen	nuets	[tʃ]	Rutsch	Kutsch	däitsch

Sonoranten

[m]	Mamm	Mann	ëmmer	[l]	kill	Leit	Abrëll
[n]	Mann	Nues	kënnen	[j]	jo	Jeeër	Joer
[ŋ]	keng	sangen	jonk	[ʀ]	Rou	Reen	Terrain
				[w]	schwaarz	Workshop	Quell

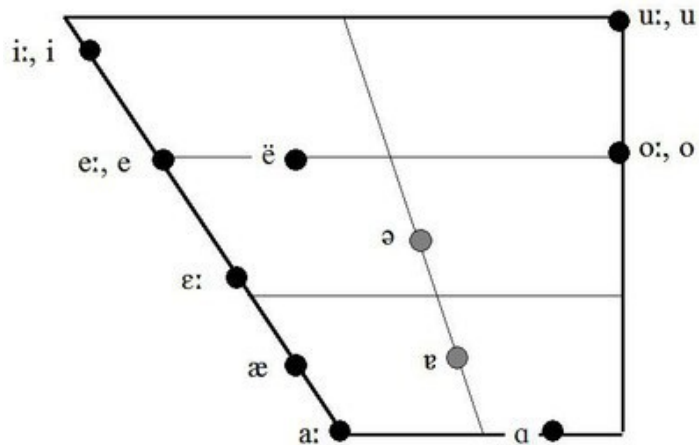
Bemierkungen:

- [dʒ] kënnt nëmmen a Friemwierder aus dem Englesche vir, wéi *Jeans*, [pf] nëmmen a Friemwierder aus dem Däitschen ewéi *Kampf*.
[dz] ewéi a *spadséieren* ass seelen.
- [x] an [ç] wéi och [ɣ] an [ʒ] sinn allkéiers Allophone vun deem selwechte Phoneem, woubäi [ɣ] seele virkënnt.
Et gëtt och eng Tendenz, datt [ʒ] an [ʒ] alle béid ewéi [ʒ] geschwat ginn. Dat ass och esou bei [j] an [ç], déi ewéi [ç] geschwat ginn.

3. lwwerbléck vun de Vokaler am Lëtzebuergesch

All einfache Vokal (Monophthong) an all Duebellaut (Diphthong) steet hei drënner am Vokalvéiereck, deen d'Positioun vun der Zong erëmgeët. Fir all Vokal ass dat phoneetescht Zeechen uginn, an et stinn och zwee Wierder als Beispill derbäi.

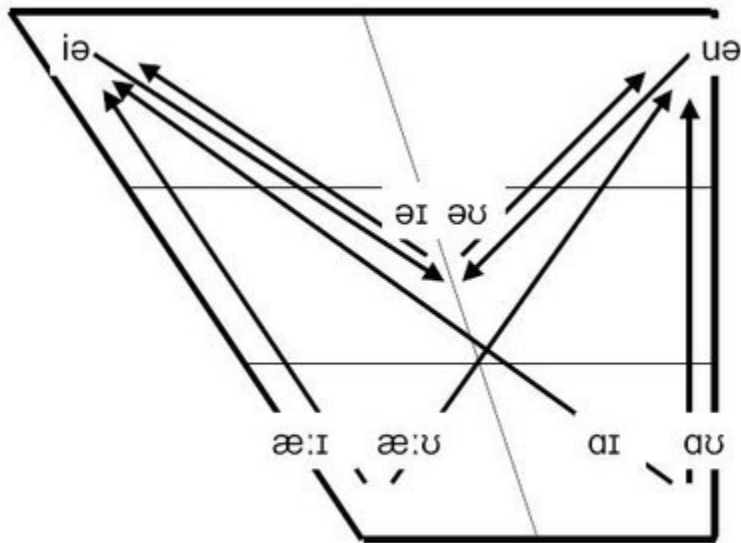
Monophthongen

Bemierkung: ə kënnt just onbetount vir.

Laang Vokaler			Kuerz Vokaler			Onbetount Vokaler		
i:	Liicht	riseg	i	midd	Hiwwel ,	ə	fuddelen	Schampes
e:	Keess	Meter	e	Méck	kéng	ɛ	Kanner	Auer
ε:	Stären	Päerd	ë	dënn	net			
			æ	hell	Männer			
a:	aacht	Kap	ɑ	Kapp	blann			
o:	Sprooch	Schof	o	Loft	Sproch			
u:	Duuscht	Tut	u	gutt	Pull			

Diphthongen

ɜɪ	fréi	schéin	əʊ	Schoul	Kou
æ:ɪ	Zäit	wäiss	æ:ʊ	Raum	Laus
ɑɪ	Leit	Weis	ɑʊ	raumen	Auto
ɪə	hien	Wieder	uə	Tuerm	retour

Den lwwerbléck

Aleedung	1
D'Schreifweis	1
3	
1.D'Vokaler a, i, o an u	5
1.1.Reegelen.....	5
1.2.Déi laang geschwate Vokaler a, i, o an u.....	5
1.1.1.E betounte Vokal virun engem Konsonant.....	5
1.1.2.D'Vokaler a, i, o an u um Enn vum Wuert.....	5
1.1.3.E betounte laange Vokal viru méi Konsonanten.....	6
1.1.4.Zesummegegate Wieder.....	6
1.1.5.Suffix a Präfix.....	7
1.3.Déi kuerz geschwate Vokaler a, i, o, u, ä an ü.....	8
1.1.6.Reegel.....	8
1.1.7.Präfixen a Suffixen.....	9
2.De Vokal e	11
2.1.ee: de laangen e.....	11
2.2.De kuerzen e oder ä.....	12
1.1.8.De betounten e.....	12
1.1.9.De kuerze betounten ä.....	12
1.1.10.Den onbetounten e	12
2.3.De kuerze betounten é virun ch, ck, ng, nk oder x.....	13
2.4.De kuerzen ë an der betounter Silb.....	14
2.5.Präfixen a Suffixen.....	14
2.6.Den net geschwaten e an den Apostroph.....	15
3.D'Diphthongen	17
3.1.D'Diphthongen am Lëtzebuergeschen	17
3.2.D'r-Reegel: u, i, o oder ä virum r	18
1.1.11.i oder u virum r.....	18
1.1.12.o virum r.....	19
1.1.13.ä virum r.....	19
4.D'Konsonanten	21
4.1.Eenzel oder duebel geschriwwene Konsonant.....	21

1.1.14.Nom kuerze betounte Vokal.....	21
1.1.15.Nom onbetounte Vokal.....	22
1.1.16.No Diphthongen.....	23
1.1.17.Uneneegeschriwwe Wieder.....	23
4.2.De Laut um Enn vum Wuert.....	23
1.1.18.Allgemeng Reegel.....	23
1.1.19.Wiessel vum Konsonant.....	24
4.3.Verschidde Konsonante mat spezielle Reegelen.....	25
1.1.20.Den h.....	25
1.1.21.De g an den ch	25
1.1.22.Den sch an de j.....	27
1.1.23.Den s, den ss an den z.....	29
1.1.24.De k, de q an den x.....	31
1.1.25.Den f, de v an de w.....	32
4.4.E Verbindungs-s oder -n.....	32
1.1.26.De Verbindungs-s	33
1.1.27.De Verbindungs-n	33
4.5.Den t um Enn vu Präpositiounen.....	33
5.D'Verben.....	34
5.1.De Stammprinzip.....	34
1.1.28.Flektiounsending.....	34
1.1.29.Zweet Persoun Singulier	34
1.1.30.g oder ch.....	35
5.2.D'Quantitéitsreegel vun de Vokaler.....	35
5.3.De Konsonant um Enn vum Verb	36
5.4.Bemierkungen iwwert Verwiesslungsgeforen.....	36
6.D'n-Reegel.....	40
6.1.Allgemeng Reegel.....	40
1.1.31.D'n-Reegel.....	40
1.1.32.Extra Fäll.....	40
6.2.Fakultativen n.....	42
1.1.33.Viru si, se, säin, seng, sech, sou.....	42
1.1.34.Plakater.....	42
6.3.Den n bei Nimm vu Persounen.....	42
6.4.Den n bei geographeschen Nimm	43
7.D'Grouss- a Klengschreiwung.....	44
7.1.Substantiven a substantivéiert aner Kategorien.....	44

1.1.35.D'Substantiven.....	44
1.1.36.Den Infinitiv als Substantiv.....	44
1.1.37.D'Adjektiv an de Partizip als Substantiv.....	44
1.1.38.Aner Substantivéierungen.....	45
1.1.39.D'Zesummesetzung mat Bindestréch.....	45
7.2.Fest Verbindunge mat Substantiven.....	46
7.3.D'Dageszäiten an d'Wochendeeg.....	47
7.4.Eenzel Buschtawen.....	47
7.5.Ofkierzungen.....	47
1.1.40.Wat ass eng Ofkierzung?.....	47
1.1.41.Grouss Buschtawen oder klenger?.....	48
1.1.42.Mat oder ouni Punkt?.....	49
7.6.D'Zuelen an d'Zueladjektiven.....	49
7.7.D'Nimm an d'Titelen.....	50
1.1.43.Einfach Nimm.....	50
1.1.44.D'Nimm mat méi Deeler.....	50
1.1.45.D'Titelen.....	51
1.1.46.D'Urieden.....	51
1.1.47.De Sazufank.....	51
8.D'Getrennt- an Zesummeschreiwung.....	52
8.1.D'Substantiven	52
1.1.48.Zesummegeschriwwen.....	52
1.1.49.Auserneegeschriwwen.....	52
8.2.De Brochdeel vun enger Mooss.....	53
8.3.D'Adjektiven.....	53
1.1.50.Zesummegeschriwwen.....	53
1.1.51.Zesummen- oder auserneegeschriwwen.....	53
1.1.52.Auserneegeschriwwen.....	54
8.4.D'Verben.....	54
1.1.53.Zesummegeschriwwen.....	54
1.1.54.Auserneegeschriwwen.....	55
8.5.Adverbien, Konjunktiounen, Präpositiounen a Pronomen.....	56
1.1.55.Zesummegeschriwwen.....	56
1.1.56.Auserneegeschriwwen.....	57
8.6.Verbindunge mat Zuelen, Ofkierzungen, eenzelne Buschtawen.....	58
1.1.57.Zusammensetzung mat eenzelne Buschtawen.....	58
1.1.58.Zesummesetzung mat Zuelen.....	58
1.1.59.Zesummesetzung mat Ofkierzungen	58

9.D'Friemwierder.....	61
9.1.Allgemeng Reegelen.....	61
9.2.Franséisich Wierder	61
1.1.60.Prinzip.....	61
1.1.61.Diakritesch Zeechen.....	61
1.1.62.De stommen e um Enn vu fransésische Wierder.....	62
1.1.63.De Pluriel an aner Flektéierunge vu fransésische Wierder.....	62
1.1.64.Zesummegesate Wierder aus dem Franséisichen.....	64
1.1.65.De Pluriel vun zesummegesate Substantiven aus dem Franséisichen.....	64
9.3.Englesch Wierder.....	65
1.1.66.Prinzip	65
1.1.67.Zesummegesaten englesch Wierder	66
9.4.Griichesch Wierder.....	67
9.5.Zesummegesate Friemwierder aus verschiddene Sproochen.....	67
10.D'Interpunktioun.....	69
10.1.Iwwerbléck.....	69
10.2.Markéierung vum Enn vum Saz.....	69
1.1.68.De Punkt.....	69
1.1.69.D'Ausruffzeechen.....	70
1.1.70.D'Froenzeechen.....	71
10.3.Markéierung vu Sazdeeler.....	71
1.1.71.De Komma.....	71
1.1.72.Appositiounen, Zousätz, Urieden asw.....	73
1.1.73.Sätz mat engem ze-Infinitiv	73
1.1.74.Sätz mat enger Partizipgrupp.....	75
1.1.75.Zuelen.....	76
1.1.76.De Strécpunkt (Semikolon).....	76
1.1.77.Den Doppelpunkt.....	77
1.1.78.De Gedankestréch.....	78
10.4.D'Zeeche fir direkt Ried, Héichkomma, Gänseféisercher.....	78
1.1.79.Gänseféisercher.....	78
1.1.80.Gänseféisercher an aner Sazzeechen.....	79
D'Buschtawen an d'Lauter	85